

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу.

Редакційна колегія: Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова.

Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.

Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviap.gov.ua.

Ідентифікатор медіа R30-01101

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 18 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського.....3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

«Рамштайн-16» за участі В. Зеленського:

досягнуті домовленості в оцінках експертів.....4

Потіха А.

Візит Президента України В. Зеленського до Румунії.....13

Горова С.

Польсько-українські відносини: у непрогнозованих складнощах.....19

Аулін О.

Ставлення провідних ісламських країн до ситуації

в Секторі Газа.....24

Економічний ракурс

Кулицький С.

**БРІКС: вірогідні геополітичні та геоекономічні аспекти
майбутнього розширення**

(Продовження. Закінчення у № 19).....30

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України.....39

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....43

Астрономія і космічна наука.....56

Міжнародне співробітництво56

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Горовий В.

Електронні інформаційні ресурси в суспільних трансформаціях.....57

Коротко про головне

«Працюємо, щоб дати нашим воїнам більше ППО, більше захисту містам, щоб у них зберігалось життя», – наголосив Президент України В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці, українки!

Насичений був день.

Важливо, що саме сьогодні – і це вже 600-й день повномасштабної війни – з візитом в Україну прибула спеціальна представниця Президента США з питань відновлення нашої країни П. Пріцкер. Важливий сигнал – такий візит у такий день. Хороша зустріч.

Ми встигли обговорити всі ті питання, які прямо впливають на життя в Україні. Захист нашої енергетики, особливо цієї зими. Макрофінансову підтримку. Відбудову. Захист інвестицій від ризиків війни. Залучення приватного бізнесу.

Кожен з таких напрямів – це елементи загальної конструкції. Конструкції, що забезпечує нормальне життя для наших людей, наших міст. Настільки, наскільки це можливо зараз. Ми працюємо максимально, щоб дати нашим воїнам більше ППО. Дати більше захисту містам, щоб у них зберігалось життя, зокрема життя економічне. Плюс розвиток наших виробництв, зокрема оборонних виробництв.

Усе це разом зберігає нашу стійкість. Усе це разом додає Україні сили. І я вдячний кожному з наших партнерів – усім, хто допомагає. Усім, чії програми підтримки довгострокові. Усім, хто розуміє, що це – марафон, і в марафоні треба увесь час тримати правильний темп, розраховувати сили й бачити, чітко бачити, що завершенням дистанції має бути перемога.

Провів сьогодні кілька телефонних переговорів. З Президентом Фінляндії та з Прем'єр-міністром Канади. Ситуація на полі бою. Підтримка нашої оборони. Формула миру. Продовжуємо готувати нову зустріч у форматі радників з питань національної безпеки. Я вдячний і пану Президенту Фінляндії, і пану Прем'єр-міністру Канади за незмінну та принципову увагу до України, за щире віру в Україну та в наших людей.

Обговорили також ситуацію на Близькому Сході. Недопущення більшої ескалації. Та допомогу людям, захист людей. Важливо, щоб те, що є на Близькому Сході, не переросло в ще більшу катастрофу.

І наші воїни. Вдячність щодня. Воїни 110-ї окремої механізованої бригади, "Сімдесятдев'ятка" ДШВ, артилеристи 55-ї бригади. Дякую, хлопці, за вашу потужність! За саме таке знищення російських окупантів, яке потрібне Україні. А ще – десантники 82-ї окремої бригади та воїни 148-ї окремої артилерійської бригади ДШВ. Я дякую вам за відвагу та вашу ефективність у наступальних діях. Кожен наш крок важливий. Кожна ворожа втрата має сенс. Дякую!

І окремо – наша розвідка. Бійці спецпідрозділу “Кракен” ГУР МО, які ведуть оборону в районі Куп’янська. Дякую, хлопці! Дякую за вашу міцність, за результативність!

Слава всім нашим воїнам!

Сьогодні я підписав нові укази про відзначення воїнів державними нагородами. За увесь час цієї війни – повномасштабної війни – уже понад 60 тис. українців і українок були нагороджені за участь у боях заради держави. Це справді повномасштабна сміливість. Відвага, чие коріння – у характері нашого народу. У характері, який не здається. У характері, який переможе. Обов’язково.

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 16.10).*

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Рамштайн-16» за участі В. Зеленського: досягнуті домовленості в оцінках експертів

Президент В. Зеленський 11 жовтня прибув з неанонсованим візитом до Брюсселя, де вперше взяв участь у зустрічі Контактної групи з питань оборони України у форматі «Рамштайн», а також у зустрічі міністрів оборони країн НАТО й засіданні Ради Україна-НАТО.

Окрім особистої участі Президента України В. Зеленського, 16-те засідання групи «Рамштайн» вирізнялося з-поміж попередніх тим, що проходило в штаб-квартирі НАТО. «Ласкаво просимо в НАТО: ваша боротьба – це наша боротьба, ваша безпека – це наша безпека, а ваші цінності – це наші цінності. Ми будемо підтримувати Україну стільки, скільки необхідно», – заявив Генсек Альянсу Є. Столтенберг у присутності преси після зустрічі з В. Зеленським. На полях «Рамштайну» Є. Столтенберг заявив, що союзники мають зробити все, щоб Україна вистояла у війні з РФ, саме тому всі члени НАТО погодилися, що Україна стане членом блоку. Він підкреслив, що Путін готується знову використовувати зиму як зброю війни та атакувати енергетичну інфраструктуру. Щоб запобігти цьому, важливо мобілізувати додаткові ресурси для підтримки України у вигляді систем ППО, артилерії та боєприпасів.

У зустрічі Контактної групи з питань оборони України взяли участь очільники оборонних відомств з понад 50 країн світу. Треба визнати, що очікування від цієї зустрічі та засідання міністрів оборони країн НАТО були не надто оптимістичні, адже залишалися побоювання, що ситуація на

Близькому Сході може відволікти увагу стратегічних партнерів і зменшити рівень військової підтримки України. Експерти припускають, що саме цей фактор головним чином зумовив особистий візит В. Зеленського до Брюсселю. Як зазначає військовий експерт, співголова громадської ініціативи «Права справа» Д. Снегирьов, такий крок пов'язаний з різкою активізацією подій в Ізраїлі – з війною, яку проти цієї країни розв'язав терористичний рух «ХАМАС». «Причиною є побоювання української сторони, що ситуація на Близькому Сході може відволікти увагу стратегічних партнерів і зменшити рівень військової підтримки України», – підкреслив експерт (URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4631013-ukraina-priyemno-vrazhena-vysnovky-z-zasidannia-ramshtain-16>).

На думку військового експерта П. Лакійчука, рішення В. Зеленського щодо участі в міжнародних зустрічах у Брюсселі обумовлено насамперед тим, що обстановка у світі складається не зовсім сприятливо для України. «В інформаційному просторі російська агресія проти України, не без зусиль наших ворогів, витісняється з центру уваги. На тлі внутрішньополітичних суперечностей у наших партнерів проявляються популістські сили, які ставлять під сумнів доцільність і потрібність підтримки України “стільки, скільки буде потрібно”. У таких умовах ми повинні діяти на випередження. Змінювати стратегію і тактику залежно від зміни обставин. Особиста участь В. Зеленського в “Рамштайні-16” – спроба саме такого підходу до взаєморозуміння та плідного співробітництва з нашими партнерами», – вважає П. Лакійчук (URL: https://gazeta.ua/articles/politics/_skladayetsyanespriyatliiva-situaciya-chomu-zelenskij-vpershe-zyavivsvya-na-ramshtajni/1160749).

У свою чергу експерт Ради зовнішньої політики «Українська призма» О. Краєв в ефірі «Українського радіо» назвав візит В. Зеленського до Брюсселю позитивним сигналом. «Ми намагаємося ще раз підтвердити на рівні наративної дипломатії, інформаційної політики, що, незважаючи на те, що в США, Польщі, Словаччині є вибори, незважаючи на перестановки там у владі, на кризи супутні, зокрема на атаку ХАМАС проти Ізраїлю, на нові загрози Китаю щодо Тайваню, наша співпраця все одно залишається на найвищому рівні. Ми залишаємося одним з пріоритетів у сітці національних інтересів наших партнерів. І це сприйняття є взаємним. Наші партнери, незважаючи на всі ці проблеми, не залишать Україну саму», – зазначає О. Краєв.

На думку експерта, на сьогодні Україна і її західні партнери готуються до важкої зими. «Вони зрозуміли, що минулого року зима була важка багато в чому саме тому, що не до кінця були пропрацьовані ті питання, які вони нині намагаються закрити. Так, дається більше ППО, снарядів, пропрацьовуються варіанти надання нам генераторів, відновлювальних ремонтних частин наших електростанцій», – підкреслив експерт.

Водночас у ЗМІ почали поширюватися припущення, що особиста присутність Президента України на засіданні є невинуватою. «Я не вважаю,

що це якась екстраординарна подія. Навпаки, я здивований, що Президент раніше не з'являвся на «Рамштайнах»», – зауважив військово-політичний оглядач групи «Інформаційний спротив» О. Коваленко (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2023-10-12/pervyi-ramshtayn-zelenskogo-chto-privez-prezident-iz-bryusselya/54531>).

Разом з тим експерт не виключає, що за участі Президента могло розглядатися якесь важливе питання. «Поява Зеленського могла мати під собою основу переговорів про номенклатуру, яку ми ще не отримували, наприклад про крилаті ракети AGM-158 «повітря – земля» або про плануючі бомби дальністю польоту від 100 до 500 км. Але якщо це й так, то ми про це не дізнаємося. Це рішення закритого типу», – зазначив О. Коваленко.

Глава Міноборони США Л. Остін під час виступу на засіданні у форматі «Рамштайн» наголосив на солідарності з Україною та виділив п'ять причин, через які потрібно допомагати нашій країні в боротьбі проти російських окупантів. Серед них: російські звірства проти мирного населення, виклик союзникам по НАТО, загроза безпеці для Європи, загроза голоду через блокування вивезення українського зерна, руйнування системи безпеки, збудованої після Другої світової війни.

«Це те, що знову об'єднало нас. І, як я вже говорив раніше, я продовжую твердо вірити, що наша підтримка сил свободи в Україні буде міцною у будь-яку пору року чи будь-яку бурю», – зазначив глава Пентагону (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2023-10-12/pervyi-ramshtayn-zelenskogo-chto-privez-prezident-iz-bryusselya/54531>).

За словами Л. Остіна, щоб допомогти Україні вистояти ще одну воєнну зиму, союзники мають більше консолідувати зусилля, зокрема з надання Україні засобів протиповітряної оборони та боєприпасів. Міністр оборони США наголосив, що союзники мають бути готовими до того, що Кремль взимку знову бомбитиме Україну крилатими ракетами та дронами, «жорстоко та навмисно» атакуватиме українські міста, цивільних і критичну інфраструктуру, щоб в Україні були холод та темрява. «Ми разом рішучі в тому, щоб Україна мала підтримку, необхідну для ще однієї зими у війні», – запевнив Л. Остін (URL: <https://www.holosameryky.com/a/7305982.html>).

На підтримку своїх слів, глава Пентагону оголосив про новий пакет військової допомоги для України вартістю 200 млн дол. Пакет містить:

- ракети ППО AIM-9 Sidewinder;
- протитанкові ракети TOW;
- боєприпаси для систем HIMARS;
- високоточні авіаційні боєприпаси;
- артилерійські снаряди калібру 155-мм та 105-мм;
- боєприпаси для стрілецької зброї;
- підривні боєприпаси для подолання російських перешкод;
- засоби боротьби з безпілотниками;
- засоби радіоелектронної боротьби.

З наданням цього пакета підтримки загальне зобов'язання Америки становитиме 43 млрд дол. з початку війни.

Також глава Пентагону поінформував про нові коаліції за аналогією з танковою, де об'єдналися країни, що допомагають Києву з танками, і повітряною коаліцією, до якої долучилися країни, які планують передати ЗСУ винищувачі F-16 та забезпечити їх усім необхідним для використання таких літаків. Так, Естонія та Люксембург очолять коаліцію з підтримки української IT-інфраструктури в захисті її мереж, Литва очолила роботу зі знешкодження російських мін, США приєдналися до лідерів коаліції з розбудови українських повітряних сил – Данії та Нідерландів. Найближчими тижнями буде сформовано й інші коаліції, анонсував глава Пентагону. Вони за конкретними напрямками займатимуться збором усього, «що, на нашу думку, знадобиться Україні для захисту свого суверенітету й стримування агресії в майбутньому», пояснив він (URL: <https://www.dw.com/uk/vizit-zelenskogo-v-brussel-ak-minuv-vrozajnij-den-dla-ukraini/a-67072712>).

Під час особистої зустрічі Л. Остін запевнив В. Зеленського в підтримці обох американських партій, незважаючи на розбіжності, і в широкому схваленні з боку американського народу. Він також заявив, що Сполучені Штати Америки можуть і одночасно продовжуватимуть підтримувати зусилля України в боротьбі з російською агресією та допомагатимуть Ізраїлю в його боротьбі з терористичною організацією «ХАМАС».

Український лідер подякував Сполученим Штатам Америки за новий пакет військової допомоги та поінформував про нагальні потреби української армії. Зокрема, він зробив акцент на важливості постачання фронтової ППО, систем РЕБ та артилерійських снарядів.

Про чергові пакети військової допомоги під час зустрічі у форматі «Рамштайн» оголосили й інші союзники України. Зокрема, Канада надасть Україні новий пакет оборонної допомоги на суму близько 19 млн дол. До нього увійдуть: снаряди калібру 155 мм, димові боєприпаси, протигазы, авіаційні бомби та підривники, морські боєприпаси, зимовий одяг і спальні мішки. Канада також інвестує близько 500 млн дол. протягом трьох років в українські потужності з виробництва бронетехніки.

Велика Британія анонсувала пакет підтримки на загальну вартість близько 123 млн дол. Він включатиме обладнання, яке допоможе ЗСУ в розмінуванні, обслуговуванні транспортних засобів. Крім того, анонсовано передачу Британією стаціонарної зенітної установки виробництва MSI Defence Systems – Terrahawk Paladin для відбиття атак БпЛА. Це зенітні установки з дистанційним керуванням.

Фінляндія оголосила про надання 19-го пакета військової допомоги Україні. Його вартість становить 95 млн євро, з причин безпеки вміст пакета не оголошують. Загальна вартість комплектів оборонної техніки, поставлених Фінляндією до України, становить 1,4 млрд євро.

Литва незабаром передасть Україні дві системи ППО «NASAMS», генератори та спорядження для зими.

Швеція надасть пакет допомоги у 200 млн дол., зокрема артилерійські боєприпаси.

Норвегія оголосила про виділення фінансової допомоги для розмінування. Ідеться про 200 млн норвезьких крон (18,5 млн дол.).

Водночас Туреччина, Румунія та Болгарія мають намір у листопаді цього року створити спецпідрозділ для розмінування Чорного моря. Новий підрозділ планується як цілком «мирний» і не передбачає виведення в море жодного нового корабля НАТО.

Болгарія також передасть компоненти, які дають змогу Україні посилити свої системи С-300.

Франція зобов'язалася надати додаткові установки «Ceasar» та прискорити їх виробництво.

Іспанія передала додаткові ЗРК «Hawk», а також готується передати запас снарядів до них.

Німеччина готує «зимовий пакет» допомоги загальною вартістю 1 млрд євро для захисту критично важливої інфраструктури. До нього увійдуть системи ППО «Patriot» та «IRIS-T», 10 танків «Leopard 1A5», 2 установки «Gerard», 20 медичних евакуаційних автомобілів, 15 броньовиків.

Данія разом з іншими країнами-учасницями Міжнародного фонду підтримки України (Великою Британією, Норвегією, Нідерландами, Швецією, Литвою, Ісландією) надасть Україні понад 147 млн євро на обслуговування різних систем у безпосередній близькості до лінії фронту. Зокрема, це запчастини, обслуговування техніки для перевезення танків, закупівля засобів для проходження російських ліній оборони (розмінування, наведення мостів і переправ).

Крім того, Данія разом з Бельгією анонсували передання Україні винищувачів F-16. Міністр оборони Данії Т. Поульсен заявив, що його країна розраховує передати Україні перші винищувачі F-16 навесні 2024 р., однак, за словами міністра, це залежатиме від готовності пілотів, техніків та інфраструктури.

Про передання нашій країні винищувачів заявила й Бельгія. Щоправда, вона має намір це зробити лише у 2025 р. Бельгія також продовжить підготовку українських пілотів і запропонувала взяти на себе технічне обслуговування всього парку F-16 «авіаційної коаліції».

Важливо зазначити, що Бельгія стала першою країною, яка розпочала практику використання заморожених російських активів на підтримку захисту України. Прем'єр-міністр Бельгії А. Де Кроо на спільній з українським Президентом пресконференції за результатами їхньої зустрічі повідомив, що Бельгія для підтримки України створила спеціальний фонд обсягом 1,7 млрд євро, який наповнюють з оподаткування заморожених у країні російських активів. Кошти буде спрямовано на допомогу безпеці нашій державі та на проекти швидкого відновлення в регіонах України (URL: <https://www.dw.com/uk/vizit-zelenskogo-v-brussel-ak-minuv-vrozajnij-den-dla-ukraini/a-67072712>).

Важливим рішенням «Рамштайну» є те, що союзники профінансують обслуговування військової техніки, закупівлю обладнання для розмінування та інші інженерні засоби. Такі зобов'язання взяли на себе Велика Британія, Норвегія, Нідерланди, Швеція, Литва та Ісландія і виділили на ці цілі 147,5 млн євро.

Туреччина, Румунія та Болгарія мають намір у листопаді цього року створити спецпідрозділ для розмінування Чорного моря. Новий підрозділ планується як повністю «мирний» і не передбачає виведення в море жодного нового корабля НАТО.

Ще одне важливе рішення, ухвалене на «Рамштайні», передбачає створення Північноатлантичним Альянсом спільно з Україною центру з аналізу військової підготовки та навчання. Центр дасть змогу Україні ділитися даними з поля бою із союзниками щодо НАТО, а НАТО – інтегрувати та аналізувати ці дані у свої навчальні процеси. Також центр передбачається використовувати для навчання українських військ і розроблення нових доктрин і тактик.

НАТО розглядає нову організацію насамперед як довгострокове вкладення в безпеку України та безпеку Альянсу в цілому. За загальним задумом центр, що створюється, має допомогти здобути уроки з досвіду війни Росії в Україні та використати цей досвід для конфліктів, у які НАТО чи Україна, можливо, будуть залучені в майбутньому.

«Для мене не дивно, що на досвіді війни в Україні зараз починають навчатися військові інших країн. Це унікальний досвід. У сучасній історії воєн і конфліктів у жодній країні такого досвіду не було. Не дивно, що майбутні офіцери НАТО проходять курс, присвячений війні в Україні», – зазначив у зв'язку із цим військово-політичний оглядач групи «Інформаційний спротив» О. Коваленко. Він також зауважив, що, на його думку, це найрезультативніший «Рамштайн» за кількістю переданого озброєння.

Глава Міноборони Р. Умеров за результатами «Рамштайну» заявив, що Україна отримала воєнної допомоги майже на пів мільярда доларів і українська армія має все необхідне для просування на фронті. Також, за його словами, Україна отримала дуже багато зобов'язань від союзників, деякими заявами українська делегація була приємно вражена. Деякі партнери зможуть доставити вже в жовтні, а інша допомога може бути доставлена із січня 2024 р. Чим саме була вражена українська сторона, Р. Умеров не поінформував, але наголосив, що всі постачання від союзників надходять вчасно (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-umierov-neochikuvani-zobovuzannia/32633433.html>).

Крім «Рамштайну», у перший день зустрічі міністрів оборони країн НАТО відбувалося також четверте засідання Ради Україна – НАТО. Це новий формат співпраці з Альянсом, започаткований на Вільнюському саміті, призначений для проведення кризових консультацій та ухвалення рішень, де Україна має рівну роль із членами НАТО. Що не менш важливо, робота Ради

Україна – НАТО побудована так, що один член Альянсу не може заблокувати засідання ради (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2023/10/12/7171233>).

Це було перше засідання Ради Україна – НАТО на міністерському рівні. Хоча і відчувався брак уваги до питання майбутнього вступу України в НАТО, рада публічно повідомила, що обговорила пріоритети нашої країни на шляху до Альянсу. Серед них довгострокова оперативна сумісність та оборонні закупівлі.

За даними «Європейської правди», Київ саме передав до Брюсселю проєкт Річної національної програми (далі – РНП), виконання якої є однією з передумов запрошення до членства. Очевидно, що саме сумісність і подолання корупції в закупівлі будуть пріоритетами РНП для Альянсу.

За висновками експертів, підсумки 16-ї засідання Контактної групи з питань оборони України, попри не надто оптимістичні прогнози й побоювання з приводу ймовірного домінування теми Ізраїлю, виявилися доволі позитивними. Як зауважив виконавчий директор Центру прикладних політичних досліджень «Пента» О. Леонов, особиста присутність Президента В. Зеленського дала змогу інформаційно підняти увагу до зустрічі. «Це вже 16-та зустріч у форматі “Рамштайн”. І дійсно, на перший погляд, немає особливого сенсу, щоб глава держави був присутній. Але якщо дивитися на контекст, на події в Ізраїлі, то присутність В. Зеленського дала змогу інформаційно підняти увагу до зустрічі. Бо події в Ізраїлі дійсно дещо затьмарили події в Україні. Очевидно, що тенденція не дуже приємна. Тому важливо тримати Україну в центрі уваги не тільки західних еліт, а й західних суспільств, бо вони відштовхуються від громадської думки. Таким чином, це був досить непоганий крок для того, щоб привернути цю увагу. Подальші повідомлення про чергові транші допомоги від різних країн дали змогу спростувати радісні заяви російської пропаганди про те, що події в Ізраїлі “поставлять хрест” на допомозі України. Цього не сталося і, я думаю, не станеться», – зазначив він (URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=102455>).

Політолог додав, що результати присутності Президента на 16-му «Рамштайні» ми побачимо на 17-му. «Ми почуємо вже про нові варіанти допомоги і що ще Захід зможе надати Україні для перемоги в цій війні», – зазначив він.

За словами дипломата В. Трюхана, безпосередня участь Президента В. Зеленського в 16-му «Рамштайні» відбулася дуже вчасно, «адже фактично Україна діє на упередження, відчувши нерв того, що відбувається в столицях наших ключових партнерів, відчувши, що сьогодні, після бруталного нападу ХАМАС на Ізраїль, абсолютно змінюється вся геополітична палітра». «В. Зеленський вирішив спробувати особисто переконати союзників, що в жодному разі не можна збавляти обертів, не можна допустити паузи. Бо насправді сьогодні склалася доволі непроста ситуація на фронті, точніше на декількох ділянках. І від того, наскільки оперативно ми будемо отримувати

зброю і яку саме, залежатиме чи вдасться нам досягнути серйозного успіху до того періоду, коли погодні умови погіршаться», – додав дипломат.

Відтак Україна намагається перехопити ініціативу на дипломатичному фронті та сконцентрувати партнерів навколо ідеї потужної відповіді на дві агресії з боку тандему Росія – Іран: проти нашої держави та проти Ізраїлю. «Як би це не звучало цинічно, але Україна має використати те, що відбувається нині на Близькому Сході. Україні треба цим скористатися, дотиснути наших партнерів», – вважає В. Трюхан.

На думку дипломата, щодо результатів зустрічі можна зробити декілька висновків. «Перший і ключовий – те, як саме США відреагували на терористичну атаку ХАМАС, заставляє задуматися всіх тих, хто досі виступають проти або сумніваються в необхідності членства України в НАТО. Ізраїль – це головний партнер США з-поміж держав, які не є членами НАТО. І той факт, що протягом буквально лічених годин Штати мобілізували цілу авіаносну групу, яка відправилася до берегів Ізраїлю, а також те, що на четвертий день після початку агресії ХАМАС Л. Остін заявив, що в разі необхідності американці навіть можуть узяти участь у сухопутній операції – усе це лише підтверджує, що лише ті держави, які перебувають у союзі зі США або на двосторонній основі, або в межах НАТО, можуть претендувати на всю необхідну допомогу, а не лише на підтримку задля виживання», – звертає увагу дипломат.

Відтак Україна, наголошує він, має сконцентруватися на вирішенні ключового – набуття членства в НАТО. Як проміжний варіант – поновити тему отримання статусу головного партнера США з-поміж держав, які не є членами Альянсу.

Другий і дуже обнадійливий висновок – жодної паузи в поставках зброї Україні через внутрішньополітичну ситуацію в США або через напруження на Близькому Сході не буде: «США не лише підтвердили, що продовжуватимуть підтримку України, а неодноразово вустами двох найвищих військових чиновників – Остіна і Брауна (новий голова об'єднаного комітету начальників штабів США Ч. Браун, який змінив на посаді М. Міллі) – підтвердили свою лідируючу роль у забезпеченні оборони України».

Третій висновок не дуже сприятливий для України. «Ні США, ні Німеччина, як і раніше, не готові зробити крок у напрямі надання Україні далекобійних ракет. Натомість Остін заявив, що США разом з іншими союзниками концентруватимуться на реалізації двох пріоритетів, які озвучив Президент Зеленський: посилення ППО та надання більшої кількості боєприпасів, зокрема артснарядів. Це не до кінця вивірена позиція, бо Зеленський говорив не про два, а саме про три пріоритети. І один з них – якраз далекобійні ракети та інші засоби ураження на далеку відстань», – нагадує В. Трюхан.

Ще один висновок: робота формату «Рамштайн» перейшла у фазу довгострокового планування. «З вуст найвищих військових чиновників США

навіть пролунала теза про те, що допомога Україні продовжуватиметься протягом 10 років. Звісно, це не означає, що у Вашингтоні, чи Берліні, чи в якійсь іншій західній столиці вважають, що війна триватиме довгими роками, – стверджує експерт. – Це, скоріше, сигнал воєнному злочинцю № 1 – Путіну стосовно того, що його мрія про те, що йому вдасться розколоти Захід і добитися зупинки допомоги абсолютно, безпідставна. Для України це позитивний сигнал, варто це врахувати в довгостроковому плануванні. Тим не менше, залишається питання стосовно обсягів і якості військової допомоги, яка надається. Тож, як і раніше, пріоритет з пріоритетів для України – запуск власних виробництв, принаймні тих видів зброї та боєзапасів, які ми здатні виробляти самостійно або в співробітництві з державами, які є нашими партнерами».

І останній, п'ятий висновок – усі учасники «Рамштайну» дуже позитивно сприйняли факт приїзду Президента В. Зеленського на засідання особисто. «Під час пресконференції Остіна та Брауна навіть пролунала, що вони отримали з перших вуст усю необхідну інформацію щодо невідкладних потреб України. Це не означає, що якоїсь інформації їм раніше бракувало, але це означає, що перша особа – це таки перша особа, – наголошує В. Трюхан. – Якщо Президент особисто бере участь у такому заході, то це означає, що деякі запити дійсно критичні. І, відповідно, наші партнери їх сприймуть не так, як рядовий запит, отриманий через посла або через заступника міністра оборони, або, власне, самого міністра оборони. І це означатиме, що шанси на те, що не лише не буде зупинено допомогу, а що вона тільки зростатиме, – великі. І знаково те, що серед тих держав, які або оголосили про чергові пакети допомоги, або оголосять невдовзі, є також і Польща. Буквально нещодавно були навіть побоювання, що Варшава зупинить військову допомогу Україні. Як бачимо – ні».

Таким чином, плідні зустрічі Президента України з міністром оборони США Л. Остіном, головою Об'єднаного комітету начальників штабів США генералом Ч. Брауном, Генсеком НАТО Є. Столтенбергом і Прем'єр-міністром Бельгії А. Де Кроо дали змогу спростувати заяви російської пропаганди про те, що події в Ізраїлі «поставлять хрест» на допомозі Україні. Хоча трагічні події в Ізраїлі, безумовно, вплинули на порядок денний, «український кейс» продовжує перебувати у фокусі уваги США та союзників по НАТО. Глава Пентагону Л. Остін у своєму виступі запевнив, що США й НАТО одночасно підтримуватимуть Ізраїль та Україну й жодних затримок з постачанням не буде. Україна отримала новий пакет допомоги від Сполучених Штатів Америки на 200 млн дол., а також чергові пакети військової допомоги від інших союзників.

Досягнуто істотного прориву в переговорах з поставок Україні винищувачів F-16. Зокрема, США, які досі намагалися публічно дистанціюватися від постачань винищувачів Україні, заявили про приєднання до лідерів коаліції з розбудови українських повітряних сил.

Підтримку присутніх отримала українська ініціатива створити коаліцію з розвитку оборонної індустрії України, тобто створення власного виробництва військової продукції за участі міжнародних оборонних компаній та корпорацій.

Крім того, засідання Ради Україна – НАТО розглянуло перспективи вступу країни до Альянсу і визначило реальним індикатором такої готовності оцінку її членами ступеня виконання країною пунктів Річної національної програми, зокрема в напрямі реформування сфери оборонних закупівель і їх прозорості.

Отже, результати зустрічі Президента України в Брюсселі повною мірою можна позиціонувати як позитивні в частині готовності широкої оборонної коаліції у форматі «Рамштайн» продовжити сталу та безперервну підтримку Сил оборони України.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Президента України В. Зеленського до Румунії

Українська дипломатія нарощує свою активність для розв'язання нагальних проблем і забезпечення обороноздатності України. У цій ситуації Президент України постійно намагається отримати підтримку від дедалі більшої кількості країн. Лише за вересень і першу половину жовтня В. Зеленський відвідав США, Канаду, Ірландію, Польщу, Румунію, Іспанію, Бельгію. Результатами цих поїздок стали домовленості з партнерами стосовно нових пакетів допомоги, навчання українських військових і створення нового «зернового коридору».

Варто зазначити, що одразу після візиту до Іспанії, де В. Зеленський узяв участь у саміті Європейського політичного співтовариства, він здійснив офіційний візит до Румунії. Ця країна, наш сусід, є важливим не лише стратегічним військовим, а й економічним партнером у Чорноморському регіоні. На відміну від інших поїздок закордон, цей візит Президента України В. Зеленського анонсувався заздалегідь, що позитивно позначилося на результатах. У Бухаресті Президент України зустрівся з Президентом країни К. Йоганнісом, з головою сенату Н. Чуке, з тимчасовим в. о. голови палати депутатів парламенту Румунії А. Сімонісом, з депутатами та Прем'єр-міністром М. Чолаку.

Глава Української держави висловив подяку очільникам обох палат румунського парламенту за чітку позицію на підтримку суверенітету й територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. «Дякую вашій країні, вашому суспільству за потужну підтримку всіх українців, за те, що прийняли наших людей з першого дня повномасштабної російської агресії. Ми побачили справжніх міцних друзів. Також дякую парламенту Румунії за важливі резолюції на нашу підтримку», – заявив В. Зеленський (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3772370->

zelenskij-zustrivsa-iz-golovami-dvoh-palat-rumunskogo-parlamentu.html. 2023. 10.10).

При цьому він окремо відзначив ухвалення сенаторами й парламентарями Румунії декларації у зв'язку з річницею початку широкомасштабного вторгнення Росії, а також послідовну підтримку ініціатив України в міжнародних парламентських форматах. Було обговорено важливість участі країн-партнерів у другому парламентському саміті «Кримської платформи».

Президент України високо оцінив ухвалення сенатом і палатою депутатів парламенту Румунії декларації про визнання Голодомору 1922–1923 рр. злочином проти людяності та звернувся до спікерів обох палат з проханням про реалізацію наступного кроку – ухвалення румунським парламентом рішення про визнання цього жахливого злочину актом геноциду українського народу.

За інформацією ЗМІ, відбулася плідна розмова В. Зеленського та Президента Румунії К. Йоганніса. Про результати домовленостей було повідомлено на пресконференції. Зокрема, Президент України анонсував створення нового «зернового коридору» через Молдову й Румунію. «Обговорили наші можливі спільні дії щодо захисту не просто портів, а всього регіону України, Молдови, Румунії, наших людей. Окремо я хочу відзначити один зі стратегічних напрямів нашої співпраці. У трикутнику Україна – Румунія – Молдова ми здатні створити дуже потужну основу для розвитку не лише наших країн і народів, а й усієї Європи, передусім це економічний розвиток... Уже скоро запрацює “зерновий коридор” з України через Молдову, Румунію. І це взірєць того, як багато ми можемо зробити разом, що матиме значне і не лише для нас, а й для Європи і світу в цілому значення», – заявив Президент України (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zernovyi-korydor/32631427.html>. 2023. 10.10).

У свою чергу К. Йоганніс зазначив, що під час переговорів укотре засудив удари Росії по портовій інфраструктурі України. «Це воєнні злочини, що негативно впливають на безпеку України і Румунії та мають негативні наслідки для експорту зернових з України і світової харчової безпеки», – наголосив він.

Президент Румунії також запевнив, що Румунія готова працювати з партнерами для того, щоб сприяти експорту українського зерна на світові ринки. «Таким чином ми підтримаємо українську економіку, а також гострі потреби уразливих держав. Було погоджено вже подвоєння спроможностей транзиту через румунські порти до 4 млн т сільськогосподарської продукції. Через Румунію транзитуються на сьогодні майже 60 % загального експорту зерна з України. Фактично від початку війни понад 27 млн т зернових з України пройшли транзитом через нашу країну», – повідомив К. Йоганніс.

В. Зеленський, підбиваючи підсумки візиту до Румунії, заявив, що цей візит був плідним і важливим, зокрема стосовно зброї. «Дуже якісний візит у

Румунію. Плідний... Перше, є хороші домовленості щодо зброї. Я не можу зараз розкривати усього, але снаряди – плюс, посилення ППО – плюс. Деякі речі ще готуємо. Вони будуть потужними. У Румунії створюються центри підготовки пілотів для F-16, і українські пілоти будуть серед перших, хто навчатиметься», – наголосив В. Зеленський (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3772403-zelenskij-pro-pidsumki-vizitu-do-rumunii-posilenna-ppo-plus-snaradi-plus.html>. 2023. 10.10).

Він повідомив, що під час зустрічей з представниками румунської влади «зафіксували, що переходимо на рівень стратегічного партнерства». «За цим політичним формулюванням дуже чіткий сенс. Як сказав мені Президент Йоганніс: ми можемо покладатися на Румунію. Румунія точно може покладатися на Україну. Ми разом значно посилимо наш регіон. Уже робимо критичний внесок у глобальну продовольчу безпеку завдяки співпраці в дунайських портах і на сході Чорного моря. Буде більше співпраці. Розширюємо наші транспортні коридори. Буде більше робочих місць і економічних можливостей», – підкреслив глава Української держави.

Він також заявив, що було підписано спільну заяву президентів, «яка окреслює, як будемо далі ми рухатися». «Щойно ми підписали двосторонню декларацію, яка фіксує ключові речі в нашій взаємодії – і безпекові, у тому числі в регіоні Чорного моря, і підтримку нашої “формули миру”, і розширення нашої логістичної та економічної взаємодії», – зазначив В. Зеленський (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/10/7171093>. 2023. 10.10).

При цьому він зауважив, що це в тому числі нарощування транзиту української сільськогосподарської продукції.

За словами В. Зеленського, також ідеться про налагодження транспортного сполучення між Україною та Румунією, спрощення процедур перетину кордону і відкриття нових пунктів перетину кордону. У декларації також відображено підходи сторін щодо взаємодії з національними спільнотами. Сам документ чи його стислий виклад поки не опубліковано.

Під час пресконференції журналісти задавали й інші запитання, зокрема нібито запланованого виступу В. Зеленського в румунському парламенті. Президент України відреагував на запитання щодо скасування його виступу в парламенті Румунії. Раніше румунська служба «Радіо Свобода» повідомила, що Президент України В. Зеленський мав запланований на 17:00 10 жовтня виступ у парламенті Румунії, але його скасовано через «можливі зриви з боку депутатів з проросійськими симпатіями».

Із цього приводу В. Зеленський зазначив: «Я не маю жодного дефіциту виступів у будь-якій країні. Звичайно, я приїхав відвідати румунів і обговорити стратегічні питання з Президентом Йоганнісом. Також зустрітися з прем'єр-міністром і головами двох палат (парламенту), але я не підготував промови. Я не готовий це зробити. Але наступного разу, будьте певні, спеціально для парламенту та журналістів я приїду й зроблю це» (URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/news-f16-rumunija-navchannya-zelensky/32631384.html>. 2023. 10.10).

В. Зеленського також запитали щодо можливого скасування такого поняття, як «молдовська мова». Президент України заявив, що український уряд ухвалить рішення з приводу неіснування «молдовської мови». «Чесно кажучи, я не бачу в цьому якоїсь глобальної проблеми, це для мене не проблема. Я розумію, деякі скажуть, що Молдова – це Румунія. Для мене це питання не актуальне. Наш уряд збереться й ухвалить рішення із цього питання, він збереться за два тижні. Я схилиюся до рішення зміцнювати наше партнерство та розв'язувати ці проблеми», – зазначив глава держави (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/11/7171150>. 2023. 11.10).

Як відомо, Прем'єр-міністр Румунії М. Чолаку раніше анонсував, що в жовтні приїде до Києва для зустрічі з українським урядом і, як він стверджував, Україна оголосить про відмову від використання поняття «молдовська мова», про що Бухарест неодноразово просив.

За інформацією ЗМІ, М. Чолаку порушував питання румунської меншини й існування «молдовської мови» під час візиту українського колеги Д. Шмигаль до Бухаресту в серпні. «У питанні так званої молдовської мови я повторив попереднє прохання румунської сторони, щоб українська влада визнала її неіснування і вжила всіх правових та адміністративних заходів відповідно», – зазначив М. Чолаку.

Річ у тому, що Україна – це, напевно, єдина держава, яка на законодавчому рівні системно підтримує існування «молдовської мови». Навіть Молдова оголосила про скасування терміна «молдовська мова» та перехід до терміна «румунська мова».

Звичайно ж найважливішими результатами візиту В. Зеленського до Румунії були домовленості щодо військового та економічного співробітництва.

Як інформують ЗМІ, Прем'єр-міністр України Д. Шмигаль зазначив, що є можливість підписання документів, які дадуть змогу збільшити вдвічі експортні спроможності української логістики з Румунією та Молдовою. «Мінагро покращило прогноз з 72 млн до 79 млн т цьогорічного врожаю. Це краще, ніж ми очікували, і це вже друге покращення. Це ключова частина нашого експорту», – наголосив Прем'єр (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/10/12/7171243>. 2023. 12.10).

За його словами, для того, щоб вивезти зерно, Україна має наміри, зокрема, розширювати експортні маршрути. «Ми в активному діалозі з Румунією, Словаччиною, Молдовою. Буквально щодня відбуваються перемовини... Я переконаний, буде підписано і дуже швидко реалізовано масу документів, що дадуть можливість збільшити вдвічі експортні спроможності нашої логістики з Румунією і Молдовою також», – зазначив Д. Шмигаль.

Експерти й політики вказують на важливість візиту українського Президента до Бухаресту та на домовленості, яких В. Зеленський і Президент

Румунії К. Йоганніс дійшли. За їхніми словами, під час зустрічі було підписано двосторонню декларацію, до якої включено ключові речі взаємодій країн. Ідеться про безпеку в регіоні Чорного моря, розширення зв'язків і відкриття нових пунктів пропуску на кордоні. Є позитивне рішення про тренування в Румунії українських льотчиків для F-16 у новоствореному Центрі підготовки пілотів. Окремо В. Зеленський і К. Йоганніс домовилися про запуск «зернового коридору» через Молдову до Румунії.

Як зазначив М. Подоляк, антикризовий радник голови Офісу Президента України, для України дуже важливою є підтримка Румунії щодо вступу до Європейського Союзу.

На його думку, візит до Румунії надзвичайно важливий, бо це одна з тих країн, які з перших днів абсолютно чітко розуміючи природу війни, природу російської агресії, дали можливість транзитувати нам будь-які товари, приймали наших біженців. «Можна думати, як нам зробити Чорноморську акваторію комерційного судноплавства. Це дуже важливо, що багато країн зацікавлені в прогнозуванні якихось стратегічних планів. Румунія, безперечно, робитиме все, що від неї залежить, щоб інформаційно, дипломатично та ресурсно підтримувати Україну в головних устремліннях, наприклад демілітаризувати Чорноморську акваторію», – наголосив М. Подоляк (URL: <https://uatv.ua/uk/vizyt-zelenskogo-do-rumuniyi-ta-belgiyi-yaki-vazhlyvi-pytannya-vdalosya-vyrishty-obgovoryuyemo-z-ekspertamy>. 2023. 12.10).

О. Саакян, політолог, співзасновник «Національної платформи стійкості та згуртованості», також вважає, що Україна та Румунія мають спільні інтереси. Адже тут є важливе поле для співпраці транскордонної безпеки. Шукали формулу, шукали можливості, як можна справді забезпечити безпеку дунайського судноплавства, у якому вкрай зацікавлена й Румунія, а не лише Україна. «Дунай – це одна з найжвавіших річкових артерій Європи. Тож у цьому випадку це питання не лише українського експорту. Це одна з ключових тем. Звичайно, це і ширший пакет військової допомоги, і співпраця з Румунією – досить давно йде експорт зернових та не лише зернових. Для нас важливими є порти наших партнерів як можливості для експорту іншої продукції та імпорту продукції в Україну. Адже наші порти на сьогодні працюють лише в тестовому режимі», – зазначає експерт.

За його словами, український тимчасовий експортний коридор проходить уздовж українського берега й одразу заходить у виключно економічну зону країн Чорноморського басейну. Тому, звичайно, нині Чорноморські держави зацікавлені як мінімум у тому, щоб постійно моніторити ситуацію та проводити превентивні розмінування цих торгових коридорів у себе. Це перший крок до спільних зусиль в акваторії Чорного моря країн Чорноморського басейну з безпеки, насамперед з країн НАТО. «Далі можливе об'єднання збройних сил, частини кораблів для, як мінімум, патрулювання тієї зони, яка відноситься до цих країн НАТО, цих коридорів і, відповідно, забезпечення безпеки в них. Коли ми говоримо про транзитні

коридори, то бачимо черговий момент взаємодії України, Молдови та Румунії. Це дуже важливо, оскільки Молдова сьогодні проходить дуже складний етап мінімізації впливу Росії. Від конструктивності взаємин України з Румунією нині дуже багато залежить», – зазначив О. Саакян.

Політолог В. Фесенко звернув увагу на те, що це був офіційний візит. «Нагадаю, що під час нинішньої війни більшість закордонних візитів керівника Української держави є робочими. У Румунію візит було здійснено на вищому рівні. І це додатково наголошує на значенні відносин між Україною та Румунією сьогодні та й на перспективу», – наголосив В. Фесенко (URL: <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/foreign-policy/2023-10-11/rumynskiy-voyaj-za-chem-ezdil-zelenskiy-v-buharest/54510>. 2023. 10.10).

Щодо військової співпраці та «зернового коридору», то, за словами політолога, дуже важливо для нас, що президенти погодилися з пріоритетністю підготовки українських пілотів на F-16 у навчальному центрі Румунії. І це один з конкретних результатів візиту Президента В. Зеленського до Румунії.

Політолог, виконавчий директор Інституту світової політики Є. Магда також високо оцінює результати візиту В. Зеленського до Румунії ще й тому, що Румунія є одним зі стратегічних партнерів Сполучених Штатів Америки, зокрема на південному фланзі НАТО. «Наприклад, у Констанці активно розвивається військово-повітряна база. Очевидно, що і Військово-морські сили Румунії разом з ВМС Болгарії та Туреччини, чорноморських країн НАТО могли б брати участь у конвоюванні суден майбутніх зернових караванів, які проходять по нашому “зерновому коридору”. Ми вже бачимо, що він може працювати і розуміємо, що це можливість для нарощування надходжень до нашого бюджету», – наголосив Є. Магда.

На його думку, якщо запрацює «зерновий коридор», то можна ним возити не лише зерно, а й метал, руду і все, що є предметом нашого експорту. «І в цьому сьогодні наш великий інтерес, нам потрібні союзники. Я думаю, ми зацікавлені, зокрема, і в отриманні румунської нафти чи нафтопродуктів, адже там є досить помітні нафтові поклади, їх можна використати», – підкреслив експерт.

Політолог В. Кулик також вважає, що нині і Україна, і Румунія взаємно зацікавлені в збільшенні товарообігу між нашими країнами. «Ми хочемо, щоб рівень залучення румунського бізнесу до проектів в Україні зріс, оскільки до сьогодні Румунія використовувала для цього лише гроші Євросоюзу», – зазначив В. Кулик.

Він переконаний, що економічне співробітництво між країнами є позитивним моментом. «Ми маємо перевернути сторінку непорозуміння. Тривалий час Україна вважала, що Румунія проводить проти нас агресивну політику. Зокрема, були непорозуміння з дунайськими портами, але тепер вони зникли. Ми повинні розвивати їх разом», – наголосив експерт.

Експерти також акцентують увагу на співпраці України й Румунії на шляху до ЄС. «Очевидно, інтереси обох країн збігаються і в питаннях

європейської інтеграції України. У спільній декларації було зафіксовано жорстку підтримку з боку Румунії просування нашої держави до членства в Європейському Союзі, зокрема необхідність ухвалення до кінця 2023 р. політичного рішення щодо відкриття переговорів про вступ до ЄС України та Молдови», – зазначив В. Фесенко.

Проте існують і деякі суперечності в стосунках з Румунією, зокрема щодо національних меншин, мовних питань тощо. Але важливо, що є домовленості та порозуміння, які дають можливість розв'язувати проблеми. Звичайно, є ще радикально налаштовані політики, проте їх меншість.

На думку експертів, нині в Румунії існує консенсус політичних еліт, які підтримують Україну, а візит В. Зеленського був своєчасним. Обидві країни продемонстрували реалістичний прагматизм. Президенти України та Румунії не поспішали з висновками, що наші країни вже стали стратегічними партнерами, заявлено про прагнення вийти на цей рівень. Це означає, що є велика ймовірність, що Румунія стане для нас одним з пріоритетних міжнародних партнерів.

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Польсько-українські відносини: у непрогнозованих складнощах

Донедавна польсько-українські відносини вважалися прикладом братських відносин країн в умовах російської агресії в Україні. Польща прийняла мільйони українців та надіслала Україні військову техніку. Проте буквально за кілька останніх місяців ситуація змінилася, насамперед на базі торговельних проблем. На перші шпальти почали проникати старі та нові образи й суперечки, а про конфлікт заговорили навіть з трибуни ООН (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72jv7jzepro>. 2023. 15.10).

Експерти пов'язують погіршення відносин України з Польщею не лише зі створенням зернотрейдерами зернової кризи, а й підсиленням її негативу виборами в Польщі, які відбулися 15 жовтня. Недостатня увага до цієї ситуації може трансформувати її в негативну для польсько-українських відносин на тривалу перспективу.

Згідно з опитуванням Ipsos для Око.press від 6–10 жовтня, коаліція «Об'єднані праві», у якій домінує керівна партія «Право і справедливість», має шанси отримати 36 % голосів виборців. Ключова сила опозиції – ліберальна «Громадянська коаліція», у якій домінує партія «Громадянська платформа» експрем'єра Д. Туска (2007–2014), може розраховувати на 28 %. На третє місце претендують блок «Лівиця» (8 %), блок «Третій шлях» (8 %) (складається з центристської партії «Польща 2050» та «Польської селянської партії»), а також ультраправа коаліція «Конфедерація» (9 %) (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72jv7jzepro>. 2023. 15.10).

Отже, за прогнозами, цього разу до парламенту може потрапити п'ять партій. Це насамперед головні конкуренти – нині керівна консервативна партія «Право і справедливість» та правоцентристська ліберальна «Громадянська платформа». Крім того, є шанси в правих євроскептиків з «Конфедерації», «Нових лівих» (або «Лівиці») та в міру консервативної «Третьої дороги» – об'єднання партій, яке прагне «відтягнути» голоси як партії «Право і справедливість», так і «Громадянської платформи» (URL: <https://suspilne.media/591905-kordoni-miz-krainami-partiami-ta-ludmi-ak-parlamentski-vibori-mozut-zminiti-polsu-ta-ii-vidnosini-z-ukrainou>. 2023. 12.10).

Цифри в різних опитуваннях різні, але перше місце «Об'єднаних правих» і відставання на кілька відсотків у «Громадянської коаліції» характерно для майже всіх.

Показовим є й те, що одночасно з черговими парламентськими виборами в Польщі на політичну ситуацію впливатимуть також результати референдуму, на який винесено чотири питання: щодо продажу держмайна іноземцям; підвищення пенсійного віку; доцільність польсько-білоруської стіни на кордоні; допуск нелегальних мігрантів з країн Близького Сходу та Африки (на тлі суперечок з ЄС щодо ухваленого Брюсселем нового Пакту з питань міграції та притулку). Це, за словами багатьох експертів, спроба партії «Право і справедливість» («ПіС») мобілізувати свій електорат та ускладнити роботу закордонних дільниць, де за опитуваннями в лідерах саме «Громадянська коаліція».

Показово, що опитування свідчать про те, що ні «ПіС», ні «Громадянська коаліція» не набирають достатньої кількості голосів для одноосібного формування уряду та більшості в парламенті. Тобто на Польщу чекає процес запеклої коаліціади. Хоча польське законодавство прямо не вимагає формування парламентської більшості – головне, щоб було достатньо голосів для формування уряду.

За експертними прогнозами, на виборах виграє «Об'єднана правиця» – об'єднання партій на чолі з «ПіС». «Є один сценарій – коли “ПіС” перемагає, однак набирає мало голосів, у “Платформи”, “Третього шляху” та лівих теж немає 231 голосу. Тоді “золота акція” в ультраправій “Конфедерації”. Але вона не дуже хоче в коаліцію до “ПіС”, тому що так було з усіма правими партіями, які співпрацювали з “ПіС”. Качинський просто з'їв їх, найбільш буйних викинув, ще більш буйних витіснив, використовуючи компромат, зібраний спецслужбами», – зазначає дослідник політичної ситуації О. Бабакова.

Треба зауважити, що без урегулювання зернової кризи причиною для самозаспокоєння українського політикуму не зможе бути та обставина, що на нинішніх виборах у Польщі практично немає антиукраїнських партій, а також немає й проросійських. При цьому, як зауважує професор М. Дущик, яскраво негативістською є лише «Конфедерація», яка розраховує на 9 % голосів. Її очільник Г. Браун закликає «зупинити бандеризацію Польщі», не

голосував у Сеймі за резолюцію зі зверненням до ЄС і НАТО допомогти Україні у війні проти РФ, влаштовував антиукраїнські мітинги.

Однак політоглядач Dziennik Gazeta Prawna М. Потоцький припускає, що, якщо «ПіС» таки піде в коаліцію з «Конфедерацією», «відносини з Києвом виглядатимуть так, як вони виглядали в розпал зернового скандалу», тобто лунатимуть заяви про невдячність України, однак скасування контрактів щодо постачання Україні зброї не буде.

«Гадаю, у протистоянні з “ПіС” “Громадянська платформа” зацікавлена у тому, щоб відправляти військову допомогу Україні, підтримувати її євроінтеграцію. “Платформа” добре знає, що незалежність України є одним з головних інтересів для Польщі – можливо, і для багатьох прихильників “ПіС” це так само зрозуміло», – пояснює М. Дущик.

Проте, якщо переможе опозиція, прогнозувати, наскільки їй вдаватиметься втілювати рішення, поки що складно. Це стосується й рішень щодо України. «Навіть якщо опозиція сформує коаліцію в Сеймі, є ще сенат, де теж треба заручатися підтримкою. До того ж ще півтора року з нами буде А. Дуда, який накладатиме вето на кожне амбітне голосування в Сеймі. Тобто можливий сценарій, що “ПіС” блокуватиме кожну ініціативу опозиції й чекатиме, доки всі пересваряться. Тоді на Польщу чекають позастрокові парламентські вибори за рік чи два», – робить прогноз О. Бабакова (URL: <https://susplne.media/591905-kordoni-miz-krainami-partiami-ta-ludmi-ak-parlamentski-vibori-mozut-zminiti-polsu-ta-ii-vidnosini-z-ukrainou>. 2023. 12.10.2023).

Треба визнати, що ставлення поляків до українців і відносини між нашими державами погіршилися, якщо порівняти з початком повномасштабного вторгнення чи хоча б з початком 2023 р. Свідчення цьому – опитування громадської думки в Польщі. Так, згідно з опитуванням Pollster Research Institute, 60 % схиляються до скорочення допомоги для українських біженців, тоді як 26 % респондентів вважають, що її треба продовжити, ще 14 % – не визначилися.

Двадцять два відсотки опитаних у дослідженні на замовлення RMF FM та Rzeczpospolita зазначили, що загалом Польща має продовжити підтримку, яку на сьогодні мають українці з тимчасовим захистом у питаннях житла, доступу до медосвіти, навчання й соцпідтримки; 27 % відповіли «краще так»; 40 % вважають, що Польща не має продовжувати підтримку в такому вигляді (URL: <https://zakordon.rayon.in.ua/blogs/639766-vibori-u-polshchi-ta-ukraina-bezpeka-bizhentsi-ta-evrointegratsiya>. 2023. 9.10).

І тут, крім виборів, звісно, насамперед варто зацентувати увагу на темі зерна. Саме вона була принаймні у фокусі медіа та в риториці політиків останні кілька місяців. В українсько-польських відносинах на сьогодні спостерігається напруження у зв'язку також із зерновою кризою: одностороннє ембарго з боку Польщі на експорт українських зернових на польський ринок і скарга із цього приводу Києва до Світової організації торгівлі. Для відновлення конструктивних переговорів стосовно збіжжя з

Україною Польща вимагає не призупинення, а відкликання Києвом скарги до СОТ. На цьому тлі Польща була представлена нещодавно на зустрічі глав МЗС країн ЄС у Києві на рівні заступника міністра. У цьому контексті глава дипломатії РП З. Рау не приховував, що на його відсутність у Києві мало вплив погіршення відносин між Києвом і Варшавою.

У свою чергу посол України в Польщі В. Зварич поінформував, що Україна запрошувала польські оборонні компанії на форум ОПК у Києві і це їх потрібно запитувати, чому вони не взяли участі в цьому заході. У польському державному оборонному концерні «PGZ» Укрінформу підтвердили, що отримували запрошення від Києва, але «інші обставини» не дали можливості керівництву польського концерну взяти участь у форумі (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3771486-duda-polsa-pidtrimue-ukrainu-u-mezah-zdorovogo-gluzdu.html>. 2023. 8.10).

При цьому Президент Польщі А. Дуда заявив, що Польща надає допомогу Україні, яка захищається від російської агресії, одночасно дбаючи про свої інтереси й безпеку. «Ми підтримуємо Україну в межах здорового глузду. Робимо це так, як потрібно для продовження оборони України, але також дбаючи про наші інтереси та безпеку», – заявив він. Глава Польської держави висловив жаль з приводу того, що «в інформаційному просторі України не акцентувалася увага на тому, що транзит українського зерна через територію Польщі тривав весь час... Транзит, призначений для забезпечення поставок до Африки та Південної Америки, триває і подвоївся за останні два місяці. Ми не хочемо, щоб українське зерно, яке шкодить польському ринку, потрапляло на нашу територію, дуже часто нелегально, і продавалося в Польщі. Це шкодить інтересам польських фермерів. Ми захищатимемо польських аграріїв, оскільки це обов'язок польської влади», – зазначив А. Дуда (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3771486-duda-polsa-pidtrimue-ukrainu-u-mezah-zdorovogo-gluzdu.html>. 2023. 8.10).

Прем'єр-міністр Польщі М. Моравецький також заявив, що Польща продовжує передавати Україні зброю на основі попередніх контрактів. Польська влада перебуває в постійному контакті зі США щодо передавання українській армії військової допомоги. Зокрема, він поінформував про «твердий союз» Варшави зі США та НАТО. «Ми зараз передаємо Україні тільки зброю, яку вона законтрактувала, оскільки ми самі зміцнюємо нашу армію завдяки виробництву та закупівлі. А інших ми заохочуємо, щоб вони передавали зброю Україні», – зазначив М. Моравецький.

Водночас М. Моравецький нагадав про роль Польщі та США у військовій допомозі Україні на початку повномасштабного російського вторгнення. Він заявив, що наразі все залежить від Сполучених Штатів Америки й Польща перебуває в постійному контакті з американськими партнерами (URL: <https://ukranews.com/ua/news/961234-polshha-prodovzhuye-peredavaty-ukrayini-zbroyu-na-osnovi-poperednih-kontraktiv-prem-yer-moravetskyj>. 2023. 14.10.).

Як прогнозують експерти, спадання напруження після виборів, скоріше, відбудеться, хоча Варшава заявила, що рішення про ембарго на збіжжя є безстроковим. Власкор Укрінформу у Варшаві Ю. Банахевич зазначає, що якщо «ПіС» формуватиме уряд, то жорстка риторика звучатиме принаймні до моменту, поки Україна забере скаргу чи Єврокомісія надасть компенсацію польським селянам. «Але це не вирішить усіх проблем, бо йдеться не тільки про зернову проблему. У поляків широкий перелік продуктів, щодо яких вони хотіли обмеження для імпорту з України: від зерна до меду та фруктів. Вочевидь поляки вимагатимуть від Єврокомісії, щоб вона запровадила квоти чи передоплату для українських товарів. Варшава на це погодилася і чекає тепер реверансу з боку Києва», – заявляє експерт (<https://zakordon.rayon.in.ua/blogs/639766-vibori-u-polshchi-ta-ukraina-bezpeka-bizhentsi-ta-evrointegratsiya>. 2023. 9.10).

Д. Желіговський, дослідник Польського інституту міжнародних відносин, у розмові із «Суспільним» зауважує, що найбільше поляків зачепило, що Україна звернулася з проханням про регулювання зернової проблеми до Брюсселю, а не Варшави: «Ніщо так не дратує польські політичні еліти, ніж використання таких посередників і думка, що за нашою спиною погодять якусь угоду і ви дізнаєтеся про неї вже постфактум. Ось так це сприймалося польськими політичними елітами. Це означає, що ваш підхід до ЄС геть суперечить підходу поляків» (URL: <https://suspilne.media/591905-kordoni-miz-krainami-partiami-ta-ludmi-ak-parlamentski-vibori-mozut-zminiti-polsu-ta-ii-vidnosini-z-ukrainou>. 2023. 12.10).

Експерти також вказують на те, що Вашингтон втрутився в конфлікт Польщі та України після заяви про припинення військової допомоги, хоча й не йшлося про розірвання договорів, а лише про нове озброєння, відповідно до нових контрактів. Так, на думку дипломата й експерта-міжнародника Р. Осипенка, «у США ключова роль. У США стратегія на протистояння з Китаєм. Україна та Польща – це передова на східному кордоні. Росія вже потрапила в зону впливу Китаю, він розглядає її як свою торгову базу, як тил. Значить, через Росію Китай межуватиме по Україні, Польщі та країнам Балтії з цивілізованим світом. Тому США не допустять поширення цього конфлікту. Саме тому багато лідерів Європи сказали, мовляв, не знаємо, що там мала на увазі Польща, але ми підтримуватимемо Україну. Це все говорить про те, що є великий стратегічний план, що всередині демократичного альянсу не має бути чвар, не можна послаблювати та підривати основу альянсу, солідарність через політичні питання» (URL: <https://focus.ua/uk/politics/596245-ssha-strimuyut-poshirennya-konfliktu-mizh-ukrajinoyu-ta-polshcheyu-ekspert>. 2023. 2.10).

При цьому більшість експертів наголошують на тому, що висловлювання Президента В. Зеленського в Нью-Йорку обурило польське суспільство, а не лише діючу владу. Консенсус щодо підтримки України в боротьбі з Росією лишиться, але відносини вже не будуть такими

безхмарними, як на початку вторгнення (URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c72jv7jzepro>. 2023. 15.10.).

Ще один момент, який звертає на себе увагу в українсько-польських відносинах. У 2024 р. Польща поступово почне скорочувати соціальну допомогу для біженців з України, заявив речник польського уряду П. Мюллер. «Ця політика після початку війни має тимчасовий характер. Тому поступово рішення про фінансову підтримку будуть згортатися. Так прописано в законі», – заявив він (URL: <https://zakordon.rayon.in.ua/blogs/639766-vibori-u-polshchi-ta-ukraina-bezpeka-bizhentsi-ta-evrointegratsiya>. 2023. 9.10).

Експерти зазначають, що, імовірно, підтримку для біженців почнуть скорочувати в першому кварталі 2024 р. П. Мюллер зазначив, що продовжувати її «просто не буде потреби». Однак Польща, як країна-член Європейського Союзу, зобов'язана продовжити надавати українцям тимчасовий захист, оскільки Рада ЄС 28 вересня продовжила дію Директиви про тимчасовий захист для українців до весни 2025 року (URL: https://zakordon.rayon.in.ua/upload/blogs/39/2023-10/09-a1136hvs/POLSHCHA__652409126f13c.jpg).

Наразі це лише заява речника уряду, рішення остаточно не ухвалено. Польські медіа пишуть, що влада може, крім зменшення власне обсягів виплат, не продовжити в наступному році таку підтримку, як скасування вимог про проживання та надання дозволів на роботу, безкоштовний доступ до шкіл, медичного обслуговування та сімейних допомог.

Треба звернути увагу на те, що, як стверджують в експертних колах, історично Польща є дуже антиросійською. З весни 2023 р., з наближенням парламентських виборів, антиукраїнські настрої в Польщі також посилюються. Не останнє місце в цьому процесі обумовлюється не завжди коректною поведінкою українських зернотрейдерів на внутрішніх польських ринках, що нерідко помітно ущемлює інтереси польських виробників зерна, демпінгує цінову політику. Невдоволення, що формуються при цьому, посилювалися в атмосфері виборчої кампанії.

Заяви польських чиновників про припинення постачання зброї Україні та відсутність польських виробників озброєння на міжнародній зустрічі оборонного альянсу в Києві довели, що діалог з питань безпеки не є аж настільки недоторканим, коли справа торкається польських національних інтересів.

Аналізуючи цю проблему, ряд українських оглядачів схиляється до необхідності коригування зовнішньоторговельними організаціями України своєї торговельної політики закордоном з урахуванням інтересів найближчих союзників. Адже нинішня криза у відносинах ще не означає, що Польща вже сьогодні готова припинити допомогу Україні. Про це свідчать як заяви експертів по обидва кордони, так і соціопитування громадян та публічні заяви політиків. Проте після виборів питання зернової кризи без її

врегулювання не зникне, оскільки «ПіС» захищатиме своїх виборців, а серед них багато представників селянства та фермерства.

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Ставлення провідних ісламських країн до ситуації в Секторі Газа

7 жовтня почався черговий акт ізраїльсько-палестинської трагедії, найбільш жорстокий і кривавий за декілька останніх десятиліть. Символічний початок нападу ХАМАС у 50-ту річницю Війни судного дня, коли свого часу Ізраїль опинився на грані знищення, надає цим жахливим подіям певний присмак трилера, режисер якого, ховаючись за спинами терористів, на відміну від ізраїльської влади, знає чим усе закінчиться. У цьому контексті експерти задають питання: «Чи не почнеться через ізраїльсько-палестинський конфлікт війна між 1,5-мільярдною мусульманською уммою (або її значною частиною) та країнами Заходу, які підтримують Ізраїль?».

З позицією лідера шіїтського ісламу Іраном усе до кінця зрозуміло. Тегеран офіційно наполягає, що не брав прямої участі в раптовій атаці ХАМАС на Ізраїль. Проте за кілька годин після нападу, в результаті якого загинули близько 1 тис. ізраїльтян, в іранській столиці було встановлено рекламні щити, що сповіщали про початок «великого звільнення» палестинських територій і загибель заклятого ворога Тегерану – Ізраїлю». Уже багато десятиліть, не дуже ховаючись, Тегеран спонсорує всіх трьох головних акторів трагедії з боку радикальних ісламістів: шіїтську «Хезболлу» та номінально сунітські ХАМАС і «Палестинський ісламський джихад». Однак якщо члени джихаду повністю перебувають під іранським впливом, вони, наприклад, проходили тренування в таборах «Хезболли» в Лівані під керівництвом інструкторів з Корпусу вартових Ісламської революції та здійснили спільно з «Хезболлою» декілька операцій проти ізраїльських військ у південному Лівані на початку 1990-х років, то з ХАМАС дещо складніше. Справа в тому, що військове крило ХАМАС діє досить автономно й більш жорстко зорієнтовано на Іран, ніж політичне, політбюро якого має переважно просаудівську орієнтацію. Через це, наприклад, між «політиками» й «силовиками» ХАМАС у 2015 р. виникли серйозні розбіжності, оскільки саудити намагалися залучити хамасівських бійців до своєї операції у Ємені проти проіранських повстанців-хуситів (URL:

https://www.academia.edu/42924202/Islam_and_Politics_Ideology_Movements_and_Organizations_in_Ukrainian). Тим не менше лідер ХАМАС І. Ханія визнав, що угруповання отримувало близько 70 млн дол. на рік військової допомоги від Ірану, а Держдепартамент США у 2020 р. повідомив, що Тегеран надавав близько 100 млн дол. на рік палестинським бойовим групам, включаючи

ХАМАС і «Палестинський ісламський джихад». До того ж, можливо, це стало лише збігом, що атака на ізраїльські міста була здійснена саме тоді, коли головний суперник Тегерану в боротьбі за вплив у мусульманському світі – Саудівська Аравія – підійшла майже впритул до нормалізації відносин з Ізраїлем. Крім того, коли ХАМАС запустив понад 4 тис. ракет і озброєних безпілотників під час останнього нападу, деякі представники розвідки стверджують, що саме Іран надав технічну допомогу у виробництві цієї зброї (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/israyil-khamas-iran-pidtrymka-analiz/32631630.html>).

Вагома роль Саудівської Аравії не тільки щодо ХАМАС, а і всього Сектору Газа пояснюється тим, що до 2021 р. саме Королівство та Ізраїль залишалися двома головними спонсорами Палестинської автономії. Саудівська Аравія допомагає палестинцям з 1948 р., коли арабські лідери розпочали невдалу війну, щоб запобігти створенню Ізраїлю. Королівство витратило понад 5 млрд дол. на палестинські справи, включаючи пряму підтримку палестинської влади. Але Ер-Ріяд почав скорочувати фінансування в 2016 р. на тлі звинувачень палестинських чиновників у некомпетентності та корупції. Допомога зменшилася зі 174 млн дол. на рік у 2019 р. до нуля у 2021 р. Відновлення фінансування автономії Саудівською Аравією повинно було зіграти важливу роль у забезпеченні підтримки з боку палестинців під час контактів Королівства з Ізраїлем. Узагалі саудити заявляють, що «палестинське питання» є однією з головних умов нормалізації відносин з Ізраїлем. Визнання Ізраїлю є особливо чутливим для Саудівської Аравії, оскільки на території Королівства є найсвятіші місця ісламу, що надає саудитам особливий статус у мусульманському світі, де палестинська державність залишається емоційним закликком до об'єднання. Декілька років тому пропаганда Саудівської Аравії розпочала дискусію серед палестинських лідерів щодо того, чи варто нормалізувати відносини Королівства з Ізраїлем, як це зробили Об'єднані Арабські Емірати, Бахрейн, Марокко та Судан у 2020 р., коли підписали «Угоди Авраама» та розпочали дипломатичний діалог з Ізраїлем (URL: <https://mil.in.ua/uk/blogs/sauidivska-araviya-proponuye-vidnovyty-finansuvannya-palestynskoyi-vlady-yak-krok-do-ugody-z-izrayilem>). Попередніми домовленостями передбачалося, що Саудівська Аравія визнає Ізраїль і почне розвивати з ним дипломатичні та торговельні відносини. У відповідь Королівство мало домогтися, щоб Ізраїль пішов на певні поступки палестинцям, а США надали саудитам гарантії безпеки та допомогу в ядерній програмі. Через ситуацію в Секторі Газа, до якої призвів напад ХАМАС, Саудівська Аравія призупинила переговори з Ізраїлем щодо нормалізації відносин. Поряд із цим Ер-Ріяд позиціонував такий крок, як паузу, а не завершення дипломатичних переговорів. Продовженням став черговий крок на шляху зближення Саудівської Аравії з Іраном. Зокрема, принц М. бін Салман уперше мав телефонну розмову з іранським президентом І. Райсі (URL: <https://uworld.news/news/sauidivska-araviia-tymchasovo-pryupnyla-perehovory-1005867.html>). Із цього приводу

Саудівська Аравія зробила офіційну заяву, у якій передаються слова принца: «Королівство докладатиме максимум зусиль для взаємодії з усіма міжнародними та регіональними сторонами, щоб зупинити поточну ескалацію». Водночас підкреслювалися кроки Ер-Ріяда щодо стримування кризи (URL: <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/14/saudi-arabia-puts-israel-deal-on-ice-amid-war-engages-with-iran-report>). Отже, такий розвиток ситуації безумовно на користь Ірану, який, перебуваючи в ізоляції через міжнародні санкції, явно має гостру потребу в значних інвестиціях і нових технологіях із-за кордону.

Єдиний супротивник саудівському лідерству серед арабських монархій Катар займає явно антиізраїльську позицію щодо сьогоденного конфлікту. Це можна з'ясувати, якщо повернутися до публікацій Al Jazeera, найвпливовішого в мусульманському світі медіа-ресурсу, чия штаб-квартира в катарській столиці Досі. Щоб оцінити рівень впливу Al Jazeera на арабську аудиторію, достатньо звернутися до умов, які Саудівська Аравія і її союзники висували у 2017 р. під час Катарської дипломатичної кризи. Саме тоді Бахрейн, Єгипет, Саудівська Аравія та Об'єднані Арабські Емірати однією з головних умов припинення конфлікту назвали закриття Al Jazeera, послаблення зв'язків з Іраном, а також припинення підтримки терористичних ісламістських угруповань на кшталт руху «Братів-мусульман», які поза законом у Саудівській Аравії і Єгипті (URL: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/katarska-kriza-vse-shcho-potribno-znati-pro-diplomatichnuy-konflikt-pavkolo-kataru-1271961.html>). Так, сьогодні один з головних розділів сайту Al Jazeera присвячений подіям у Секторі Газа та має назву «Israel – Gaza war». Станом на 14 жовтня на ньому було розміщено 19 статей з назвами на кшталт:

– «Збільшуються напади ізраїльської армії та поселенців на палестинців на Західному березі (З минулої суботи було вбито щонайменше 55 палестинців, ще понад 1100 отримали поранення)»;

– «Лікарі Гази попереджають про гуманітарну катастрофу після атак Ізраїлю (Не маючи жодної допомоги, медики б'ють тривогу через неминучий спалах інфекційних захворювань, оскільки лікарні переповнені, а тіла скупчуються на вулицях)»;

– «Палестинці знайшли притулок у лікарні Шифа під час ізраїльських бомбардувань (Близько 40 000 переміщених палестинців зараз перебувають у лікарні Шифа, найбільшій у місті Газа)»;

– «Вода стала “питанням життя і смерті” для Гази після ізраїльської облоги, каже ООН (Понад два мільйони палестинців залишилися без доступу до чистої води, про що ООН б'є тривогу)»;

– «Посол Росії в ООН закликає до припинення вогню в конфлікті Ізраїлю та ХАМАС (Василь Небензя каже, що Рада безпеки ООН повинна відновити мирні переговори “з метою створення палестинської держави”)» (URL: <https://www.aljazeera.com/tag/israel-palestine-conflict>).

Тобто підбір інформаційних матеріалів явно здійснюється задля вкорінення в масовій свідомості нарративу про страждання палестинців у

Секторі Газа виключно через дії ізраїльської армії. Водночас інформація про напад ХАМАС подавалася абсолютно відсторонено, неемоційно.

Щоб ліпше зрозуміти позицію Al Jazeera, яка збігається зі ставленням катарських еліт до «Братів-мусульман», треба звернутися до передісторії виникнення ХАМАС. Розпочалася вона наприкінці 1940-х років, коли Сектор Газа перебував під контролем Єгипту. Саме в цей час тут розпочало свою діяльність місцеве відділення руху «Брати-мусульмани». В 1949 р., коли рух «Брати-мусульмани» в самому Єгипті було заборонено, палестинську філію було реорганізовано місцевим керівництвом і вона перетворилася на релігійно-освітній центр «Асоціація об'єднання». Але після замаху «братів» на Насера та початку репресій з боку держави палестинські «Брати-мусульмани» були змушені діяти в підпіллі. Після Шестиденної війни (1967) Сектор Газа було окуповано Ізраїлем. Але ізраїльська влада не бачила причин заважати діяльності палестинської гілки руху. Тому в 1967–1976 рр. відбулося укріплення ядра «Братів-мусульман» у Секторі Газа. У 1976–1981 рр. почалася географічна експансія за рахунок участі в професійних асоціаціях у Секторі Газа та на Західному березі, а також громадських організацій на кшталт Ісламського університету в м. Газа. В 1981–1987 рр. здійснювалося посилення політичного впливу шляхом створення механізмів підготовки до збройної боротьби. Формальне заснування ХАМАС як бойового підрозділу руху «Брати-мусульмани» в Палестині й початок триваючого джихаду відбулося у грудні 1987 р. Хоча, наприклад, такий підрозділ руху, як «Моджахеди Палестини», який опікується закупівлею озброєнь і військовою діяльністю, а також має в своєму складі відділ, відповідальний за спостереження та координацію різних форм народного опору, було засновано в 1982 р., за шість років до номінальної появи безпосередньо ХАМАС ([URL: https://www.academia.edu/42924202/Islam_and_Politics_Ideology_Movements_and_Organizations_in_Ukrainian_](https://www.academia.edu/42924202/Islam_and_Politics_Ideology_Movements_and_Organizations_in_Ukrainian_)).

Ще одна важлива країна ісламського світу – Єгипет, який зіграв не менш значущу роль у трагедії Сектору Газа, перешкоджаючи його мешканцям перетнути свій кордон. Проблема біженців виникла одразу 7 жовтня, коли почався напад ХАМАС на Ізраїль. Вона значно посилилася після того, як влада Ізраїлю заявила про майже повну блокаду арабського анклаву, залишивши його «без їжі та палива». Черговий етап драми настав, коли ізраїльські військові закликали мешканців м. Газа протягом 24 год виїхати на відведену для них територію на півдні Сектору Газа. Таке звернення 13 жовтня в соцмережі X оприлюднив речник армії Ізраїлю Д. Конрікус. «Евакуація з міста убезпечить людей від загибелі під час операції, яку планує провести Ізраїль проти терористів ХАМАС», – зазначив він. Листівки з відповідним змістом з'явилися на вулицях Бейт-Лахія, одного з районів Гази. «Операції терористичної організації ХАМАС спонукають армію Ізраїлю діяти проти неї в районах вашого проживання. З метою вашої безпеки ви маєте негайно залишити свої будинки», – зазначалося в листівках.

Наказ ізраїльських військових стосувався 1,1 млн людей. Перед закликом до мешканців Гази влада Ізраїлю поінформувала про свої наміри ООН. В організації заявили, що таке переміщення населення завдасть руйнівних гуманітарних наслідків і закликала Ізраїль скасувати відселення людей. Тому що це може перетворити те, що вже є трагедією, на катастрофу (URL: <https://newsyou.info/2023/10/izra%dl%97l-vimagaye-vid-zhitev-gazi-vi%dl%97xati-z-mista-protyagom-dobi>). У такій ситуації відкриття єгипетського кордону могло б врятувати життя багатьом палестинським арабам, але Каїр відповів відмовою, обмежившись гуманітарною допомогою.

Щоб зрозуміти причини такого рішення, насамперед треба знову звернутися до історичних зв'язків ХАМАС з рухом «Брати-мусульмани», який зародився саме у Єгипті. Ісламісти з лав «Братів-мусульман» неодноразово змагалися за владу в країні зі світськими елітами. Вище вже йшлося про замах на президента Насера. Його наступника президента А. Садата у 1981 р. було вбито заколотниками з радикальної ісламістської організації «Єгипетський ісламський джихад», створеної вихідцем з Організації визволення Палестини Ф. Шакакі, який, розчарувавшись у діяльності світських палестинських організацій, у свій час приєднався до єгипетських «Братів-мусульман». Крім «Єгипетського ісламського джихаду», ним також було створено «Палестинський ісламський джихад», який спільно з ХАМАС і «Хезболлою» у жовтні 2023 р. здійснив напад на Ізраїль. Кількість прихильників організацій, пов'язаних з «Братами-мусульманами» в Єгипті, може проілюструвати той факт, що після повалення режиму Х. Мубарака на перших демократичних виборах у 2012 р. п'ятим президентом Єгипту став М. Мурсі, який висувався від Партії свободи і справедливості, заснованої «братами». У 2013 р. М. Мурсі було заарештовано під час перевороту місцевих військових, які захопили владу. «Брати-мусульмани» були вкотре заборонені та пережили масштабні арешти, але повністю ліквідувати рух не вдалося й тоді. Для єгипетської влади небезпека допустити ХАМАС поміж інших палестинців до Єгипту фактично означає початок громадянської війни, бо захоплення влади військовими не було простим. Під час заворушень загинули сотні, може, навіть тисячі людей. Тим більше що й Ліван з Йорданією, які приймали тисячі палестинських біженців, отримали чималі проблеми, з яких Ліван не може вибратися й до сьогодні (URL: <https://gordonua.com/ukr/blogs/anton-shvec/dlja-jehipetskoji-vladi-pustiti-khamas-do-jehiptu-tse-pochatok-hromadjanskoji-vijni-palestintsi-sotsialna-baza-vorohiv-vladi-jehiptu-1684583.html>). Крім того, дуже складна безпекова ситуація склалася на півночі Синаю, там де продовжує діяти ІДІЛ. Каїр до кінця не контролює ці території. З появою там палестинських біженців ситуація ще погіршиться. Разом з тим ідеться про те, що Єгипет не готовий прийняти таку велику кількість біженців, бо нема ресурсів для цього (URL: <https://espresso.tv/ekspert-mizhnarodnik-nazvav-prichini-chomu-egipet-ne-nadav-koridor-dlya-vikhodu-tsivilnogo-naselennya-z-gazi>). Аналізуючи ставлення офіційного Каїру до конфлікту між ХАМАС і його союзниками та Ізраїлем,

треба мати на увазі, що, за інформацією The Times of Israel, розвідувальні служби Єгипту неодноразово попереджали ізраїльську владу про загрозу нападу ХАМАС із Сектору Газа. «Представник єгипетської розвідки заявив, що Єгипет, який часто виступає посередником у переговорах між Ізраїлем та ХАМАС, неодноразово говорив з ізраїльтянами про наближення чогось великого» (URL: <https://focus.ua/voennye-novosti/597998-nablizhayetsya-shchos-velike-yegipet-poperedzhav-izrajil-pro-zagrozu-z-boku-hamas-zmi>).

Ще одна впливова мусульманська держава Туреччина має свою непросту історію відносин з арабами та Ізраїлем. Від майже ізоляціоністського курсу щодо Близького Сходу одразу після створення Турецької Республіки до розвитку дружніх відносин із Саудівською Аравією і Єгиптом, починаючи з 2021 р. Від турецько-ізраїльських відносин мало не стратегічного рівня до майже їх повного заморожування. Наприклад, у ніч на 31 травня 2010 р. біля берегів Сектора Газа стався турецько-ізраїльський конфлікт. Кораблі Армії оборони Ізраїлю перехопили шість суден «Флотилії свободи», яка везла палестинцям гуманітарні вантажі – ліки, продовольство, будматеріали. Усі судна здалися без опору, за винятком турецького парому «Маві Мармара». На його борту зав'язалася бійка, активісти пустили в хід підручні предмети, ізраїльські солдати відповіли вогнем. У результаті було вбито 10 турків. Одразу після інциденту Анкара зажадала від Тель-Авіва офіційних вибачень, виплати компенсації сім'ям загиблих і зняття блокади Сектору Газа. Ізраїль відмовився це зробити, після чого зв'язки між двома країнами різко погіршилися. У повному обсязі дипломатичні відносини між ними відновилися лише через шість років, коли Ізраїль виплатив компенсацію сім'ям загиблих і навіть погодився на гуманітарну присутність Туреччини в Секторі Газа (URL: https://lb.ua/world/2016/09/30/346663_izrail_zaplatal_turtsii_20 mln_radi.html). Після нападу ХАМАС на Ізраїль Президент Туреччини Р. Ердоган висловив готовність до «будь-якої форми посередництва» для припинення конфлікту між Палестиною та Ізраїлем, включаючи питання обміну полоненими. «Ми, як Туреччина, готові до будь-якого виду посередництва, включно з обміном полоненими, якщо цього вимагатимуть сторони... Ми продовжуємо наші інтенсивні дипломатичні контакти заради миру між Ізраїлем і Палестиною». Р. Ердоган закликав Ізраїль перестати обстрілювати Сектор Газа, а ХАМАС припинити атаки на цивільних (URL: <https://podrobnosti.ua/2482658-erdogan-hoche-stati-poserednikom-u-vjn-zralja-ta-hamas.html>).

Отже, враховуючи викладене, з великою часткою впевненості можна припустити, що сьогоdnішній конфлікт між іранськими проксі та Ізраїлем не викличе глобальної війни між мусульманським співтовариством і країнами Заходу. Позиції провідних ісламських держав дуже різні, щоб вони змогли виступити єдиним фронтом. До того ж такі лідери арабського й тюркського світу, як Саудівська Аравія і Туреччина, спрямовують свою політику на пошук шляхів для встановлення миру. Водночас головний ворог Ізраїлю Іран сьогодні може розраховувати на безумовну підтримку лише з боку Катару і

своїх кремлівських друзів. До речі, їхні попередники з колишнього СРСР одними з перших почали в 1960–1970 рр. готувати у військовій частині в с. Перевальному під Сімферополем терористів для дестабілізації ситуації в країнах Африки та Близького Сходу. Радянський спадок не пішов у небуття й нині в Кремлі періодично проводять офіційні зустрічі з делегаціями ХАМАС. У зв'язку із цим не дуже фантастично виглядають припущення ряду експертів стосовно російського сліду в цій терористичній атаці з метою створення штучної кризи в життєво важливому для США близькосхідному регіоні. Наприклад, щоб через напад на головного союзника Білого дому відволікти частину ресурсів, які могли б використовуватися ЗСУ для боротьби з агресором в Україні. Проте міністр оборони США Л. Остін офіційно повідомив у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі, що Сполучені Штати Америки надаватимуть Ізраїлю засоби, необхідні для боротьби з терористичним угрупованням ХАМАС, так само як вони надають Україні зброю, необхідну для перемоги над РФ.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

БРІКС: вірогідні геополітичні та гео економічні аспекти майбутнього розширення

(Закінчення. Початок у № 17)

Гео економічні аспекти розширення БРІКС

Фінансові питання. Валютні розрахунки. Як зазначалося в попередньому розділі, реалізація геополітичного потенціалу БРІКС багато в чому визначатиметься змінами у світовій економіці, що можуть відбутися внаслідок розширення цього міждержавного об'єднання. Такі зміни можуть мати різні наслідки для окремих держав-членів БРІКС, і для цього міждержавного об'єднання загалом. Причому отримання економічної вигоди від розширення БРІКС усіма державами-членами менш вірогідне, ніж отримання економічної вигоди лише частиною держав-членів. Причому оглядачі ЗМІ зазначають, що країни, які прагнуть приєднатися до БРІКС, розглядають це об'єднання «як альтернативу глобальним організаціям, у яких домінують традиційні західні держави, і сподіваються, що членство відкриє переваги, зокрема фінансування розвитку, збільшення торгівлі та інвестицій».

Тому одним з базових економічних питань у цьому плані є реформування фінансових відносин у БРІКС. Як зазначалося раніше, під гаслом протистояння фінансовому диктату розвинених країн держави-члени БРІКС створили власний міждержавний банк – Новий банк розвитку (НБР) БРІКС, який офіційно відкрився у вівторок, 21 липня 2015 р., у китайському

Шанхаї. Цю фінансову установу тоді дехто розглядав як навіть конкурента Міжнародного валютного фонду та Світового банку, якими традиційно керують представники Європейського Союзу та США. Однак, як наголошували в дні цьогорічного саміту БРІКС деякі французькі ЗМІ, «за 10 років свого існування НБР видав кредитів на 33 мільярди доларів – близько третини того, що Світовий банк позичив лише торік». Таким чином, група БРІКС поки не створила фінансових інститутів хоча б частково на міжнародному рівні альтернативних Бреттон-Вудським фінансовим інститутам, таким як Міжнародний валютний фонд (МВФ) і Світовий банк.

Утім, з початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну та запровадження за це проти Росії міжнародних санкцій з боку багатьох держав, насамперед високорозвинених, у БРІКС знову активізувалось обговорення фінансово-економічної діяльності держав-членів цього об'єднання. Це обговорення відбувалося під гаслом дедоларизації економічних відносин держав, що входять до БРІКС. Під дедоларизацією розуміють процес зменшення залежності економіки тієї чи тієї держави та/чи у світовій економіці загалом від долара як резервної валюти, засобу міжнародних розрахунків чи розрахункової грошової одиниці. При цьому оглядачі ЗМІ наголошують, що «останні кілька років все більше країн намагаються торгувати у валютах, відмінних від американського долара». Зазначається, що «деякі країни прагнуть провести дедоларизацію, щоб диверсифікувати резерви своїх центробанків: теоретично, зменшивши залежність від долара, вони могли б ефективніше управляти своїми валютними ризиками та мати більше контролю за своєю грошово-кредитною політикою. Однак інші країни, ймовірно, керуються ще й політичними мотивами: знизивши вплив долара на економіку, вони можуть зменшити залежність від політики Сполучених Штатів». Повідомляється також, що метою останнього обговорення фінансово-економічної діяльності держав-членів БРІКС стала розробка засобів уникнення або ж радикального послаблення негативного впливу на їх економіку міжнародних санкцій у випадку, якщо такі санкції будуть запроваджені ще й проти інших, крім Росії, держав-членів цього об'єднання.

Зокрема, ще в червні 2022 р. під час ділового форуму БРІКС російський президент В. Путін заявив, що опрацьовується питання створення міжнародної резервної валюти на основі кошика валют країн БРІКС. За словами В. Путіна, спільно з іншими країнами БРІКС також ведеться розробка альтернативних механізмів міжнародних розрахунків. При цьому він закликав банки решти країн неформального об'єднання приєднатися до російської платіжної системи «Мир» (URL: <https://www.interfax.ru/business/847432>).

Однак на пропозицію російського президента приєднатися до російської платіжної системи «Мир» ніхто з представників держав-членів БРІКС не відреагував, принаймні публічно.

На цьому тлі варто звернути увагу, що наприкінці липня 2023 р. Д. Руссеф, глава вже згаданого в попередніх розділах цієї роботи New Development Bank (NDB), створеного країнами БРІКС, оголосила, що цей банк не розглядає нові проекти в Росії, оскільки NDB працює відповідно до обмежень, накладених на фінансових ринках і ринках капіталу. За словами Д. Руссеф, будь-які спекуляції щодо обговорення нових операцій банку в Росії є безпідставними.

Так само повідомлялося, що на зустрічі міністрів закордонних справ держав-членів БРІКС напередодні цьогорічного саміту керівників держав-членів цього блоку в Південно-Африканській республіці «обговорювалися способи протистояння домінуючому становищу розвинених економік і пошук альтернатив долару». Вважається, що таким чином країни-члени БРІКС шукають спосіб «не стати жертвами санкцій», як це вже сталося із Росією.

При цьому оглядачі деяких європейських ЗМІ зазначали, що Бразилія, Росія та Китай особливо активно підтримують відмову від долара й запровадження власної валюти. Але економіки країн-членів БРІКС дуже різні. Зазначається, наприклад, що Китай за економічними показниками в 40 разів перевищує ПАР – найрозвинутішу країну Африки. Через це західні економісти скептично оцінюють реалістичність наміру створити спільну грошову одиницю об'єднання.

Водночас прагнення тієї ж Бразилії до здійснення торгово-фінансових розрахунків між членами БРІКС у національних валютах іноді, через некоректну подачу інформації у ЗМІ, необґрунтовано ототожнюють із прагненням Росії до створення міжнародної резервної валюти на основі кошика валют країн БРІКС. Дійсно, під час свого квітневого (2023 р.) візиту до Китаю президент Бразилії Л. Лула да Сілва заявив: «Чому всі країни повинні бути зв'язані доларом для торгівлі?».

Цю ж саму думку через кілька місяців він знову озвучив: «На саміті БРІКС у Йоганнесбурзі в серпні Лула знову закликав до створення єдиної валюти для інвестицій та торгівлі між членами блоку..., назвавши її засобом зниження їх уразливості перед коливаннями курсу долара». Проте «під час саміту БРІКС лідери майже нічого не сказали про заклик Лули до створення спільної валюти. Китай зовсім не прокоментував цієї ідеї. Натомість голова Сі Цзіньпін говорив про необхідність провести “реформу міжнародної фінансової та валютної систем”. ПАР, яка приймала у себе саміт, заявила, що питання про єдину валюту БРІКС не стоїть на порядку денному».

Так, за інформацією агентства «Bloomberg», «пропозиції щодо створення єдиної валюти для розрахунків країн БРІКС... ніколи серйозно не обговорювалася та не розглядалася. Про це міністр фінансів Південно-Африканської Республіки Е. Годонгвана заявив у кулуарах саміту БРІКС», що відбувся в Йоганнесбурзі. «Ніхто не ставив питання про валюту БРІКС, навіть на неофіційних зустрічах, – пояснив міністр. – Створення спільної валюти передбачає створення центрального банку, а це передбачає втрату

незалежності в монетарній політиці, і я не думаю, що будь-яка країна готова до цього».

За його словами, країни БРІКС розглядають інші способи знизити залежність від долара США, зокрема торгівлю у своїх національних валютах. Як приклад Е. Годонгвана навів торгівлю між ПАР і Ботсваною, яка не входить до БРІКС. «Немає причин, через які ми не можемо заплатити їм пулами, а вони нам – рандами», – наголосив міністр. «Він також заперечив наміри країн БРІКС створити альтернативну “антизахідну” платформу для проведення міжнародних платежів, своєрідний “анти-Swift”». «Центральні банки обговорюють як спростити платежі між країнами, припускаючи, що ми використовуємо місцеві валюти», – уточнив міністр (URL: https://biz.censor.net/news/3439628/u_briks_nazvaly_neseryioznumy_zayavy_puti_na_pro_stvorennya_yedynoyi_valyuty_dlya_zaminy_dolara).

Проте варто зауважити, що аргументація міністра фінансів ПАР Е. Годонгвани щодо безпроблемної торгівлі між ПАР і Ботсваною в національних валютах стосується окремого випадку, коли в процесі торгівлі товарами та послугами в жодній з країн не виникає надлишку валюти держави-торгового партнера, який вона так чи інакше не може використати в подальшому.

Це пояснюється реальним економічним потенціалом зазначених держав. Так, якщо в процесі двосторонньої торгівлі резиденти Ботсвани матимуть надлишкові південно-африканські ранди, то цілком ймовірно, що вони зможуть їх використати в торгівлі з іншими державами, у тому числі й африканськими. Нагадаємо, що в Африці ПАР має одну з найрозвиненіших економік із розгалуженими діловими зв'язками на цьому континенті. З іншого боку, судячи із заяви міністра фінансів ПАР, проблемного надлишку національної валюти Ботсвани в резидентів ПАР при розрахунках у двосторонній торгівлі не утворюється.

Однак ситуація розрахунків у національних валютах у торгівлі між Південно-Африканською Республікою та Ботсваною не носить універсальний характер, а відтак не може автоматично поширюватися на міждержавну торгівлю в межах БРІКС. Наприклад, у вересні цього року міністр закордонних справ РФ С. Лавров «підтвердив, що в Індії на рахунках російських експортерів енергоносіїв лежать мільярди рупій, які неможливо використовувати... За словами Лаврова, індійські партнери запевнили, що запропонують перспективні галузі, куди можна інвестувати кошти». Раніше, у червні 2023 р., повідомлялося, що «Росія не може вивести з Індії доходи від продажу нафти на мільярди доларів. У першому кварталі дефіцит зовнішньої торгівлі Індії з Росією склав 14,7 млрд дол. Через це у Росії формується надлишок рупій – російським компаніям важко обміняти їх на рублі через валютні обмеження. Через цей дисбаланс, на рахунках індійських банків щокварталу осідатимуть рупії на 2–3 млрд дол., які Росія не зможе використовувати. Ця сума додасться до приблизно \$147 млрд чистих іноземних активів, створених Росією за кордоном протягом 2022 р.» (URL:

https://biz.censor.net/news/3442582/nemojlyvo_vykorystovuvaty_v_indiyi_na_rah_unkah_rosiyiskyh_eksporteriv_lejat_milyardy_rupiyi).

Водночас, за інформацією агентства «Reuters», «для російських нафтовиків індійський ринок виявився “капканом”, з якого важко вибратися: постачання оплачувалися в індійських рупіях, які “зависли” в місцевих банках без можливості виведення чи конвертації в інші валюти. Обсяг цих платежів, що “застрягли”, досяг \$39 млрд ...». З іншого боку, як повідомляє агентство «Bloomberg», «у зв’язку з антиросійськими санкціями енергетичні компанії Індії не можуть отримати дивіденди від своїх активів у Росії на суму понад \$400 млн». Адже «частки в російських нафтогазових родовищах є у ряду індійських компаній, включаючи ONGC Videsh Limited. Однак отримання дивідендів від цих активів ускладнене через санкційні обмеження щодо банків в Росії, а також небажання агресора проводити оплату в доларах». Тому цілком імовірно, що при переході в торгівлі між державами-членами БРІКС на взаємні розрахунки в національних валютах, перед ними постане проблема забезпечення валютної збалансованості цих міждержавних розрахунків.

Отже, з наведеного вище можна зробити такі висновки. По-перше, насамперед держави-члени БРІКС намагатимуться перейти на розрахунки у взаємній торгівлі на національні валюти, а питання створення в БРІКС якоїсь нової грошової одиниці, як зазначалось вище, на офіційному порядку денному саміту не стояло.

По-друге, валютний дисбаланс, який може доволі часто виникати при розрахунках у національних валютах у взаємній торгівлі між країнами БРІКС, вимагатиме пошуку шляхів ліквідації такого дисбалансу. Одним з варіантів може бути фактичне надання якійсь із національних валют держав-членів БРІКС принаймні деяких із функцій міжнародних грошей, які нині у світовій економіці виконуються долларом США. Реалізація такого процесу трансформації валютних відносин у межах зазначеного міждержавного об’єднання вимагає певного проміжку часу. Також для цього треба враховувати не лише обсяги взаємної торгівлі в межах БРІКС, а й конкретно стан зовнішньоторговельного балансу загалом для кожної держави-члена цієї групи.

Наприклад, як зазначають оглядачі ЗМІ, головним торговим партнером Бразилії протягом майже 15 років є Китай. Експорт Бразилії в Китай збільшився від одного мільярда доларів у 2000 р. до 46 млрд дол. у 2013 р. І в 2012 р. Китай став найбільшим торговельним партнером Бразилії, випередивши США. Обсяги бразильського експорту до інших країн БРІКС – Росії, Південно-Африканської Республіки та Індії – дещо скромніші. За даними міністерства зовнішньої торгівлі цієї країни, експорт до Індії у 2013 р. становив близько 1,3 млрд дол., до Росії – майже 3 млрд і до ПАР – близько 1,8 млрд дол. Але попри все Бразилія не хотіла б, щоби БРІКС перетворився на антагоніста США та Заходу, наголошують оглядачі. Адже бразильські експортери не готові втрачати ринки Європи та Північної

Америци. Очевидно, виходячи з аналогічних міркувань, порушень у торгівлі та фінансових відносинах із розвинутими країнами хотіли б уникнути й інші держави-члени БРІКС – як нинішні, так і нові, очікувані з наступного року.

Тому перехід на розрахунки в національній валюті у взаємній торгівлі в межах БРІКС потребує певного часу для напрацювання практичних механізмів його реалізації. Водночас, судячи з повідомлень ЗМІ, певні заходи в цьому напрямі державами-членами БРІКС останнім часом вживаються.

Так, за повідомленням агентства «Reuters», на початку травня цього року, «Індія та Росія припинили переговори про переведення розрахунків у двосторонній торгівлі в рупії, через побоювання російської влади, що вона не зможе використати потік індійської валюти». За словами одного з індійських чиновників, через високий торговельний дисбаланс на користь Росії, Москва оцінює потенційний річний профіцит рупії у розмірі понад 40 млрд дол., у випадку переходу на оплату товарів у цій валюті. Інший індійський чиновник додав, що Росія не хоче отримувати рупії і воліла б продовжувати розрахунки в китайських юанях або інших валютах. «Ми більше не хочемо прощтовхувати переведення розрахунків у рупії, цей механізм просто не працює. Індія робила все можливе, щоб спробувати це зробити, але це не допомогло», – додає третє джерело, яке безпосередньо знайоме з ситуацією. За даними джерел агентства, наразі Індія здійснює більшість платежів на користь Росії в доларах США, хоча використовуються також дирхами ОАЕ та кілька інших валют. При цьому індійські компанії проводять платежі на користь російських постачальників через треті країни». Варто зазначити, що однією з таких третіх країн є Китай.

Причому «Індія почала вивчати механізм розрахунків у рупіях з Росією незабаром після вторгнення в Україну в лютому минулого року, але жодних повідомлень про угоди в рупіях не було. Більша частина торгівлі між Індією та РФ здійснюється в доларах США, але дедалі частіше використовуються інші валюти, такі як дирхам ОАЕ. Обидві сторони говорили про спрощення торгівлі в місцевих валютах, але принципи проведення таких розрахунків не були формалізовані» (URL: https://biz.censor.net/news/3416239/rosiya_ta_indiya_ne_zmogly_domovyty_sya_p_ro_rozrahunku_za_naftu_v_rupiyah_reuters).

Пресслужба російського газового монополіста «Газпрому» 6 вересня 2023 р. повідомила, що «Газпром» і Китайська національна нафтогазова корпорація (CNPC) переводять оплату за постачання газу по газопроводу «Сила Сибіру» в рублі та юані. «Домовленість про це досягли на зустрічі глави Газпрому Олексія Міллера і голови ради директорів CNPC Дая Хоуляна, яка відбулася в режимі конференц-зв'язку в рамках Східного економічного форуму» (URL: <https://ua.korrespondent.net/business/companies/4513425-rosiia-ta-kytai-perevely-oplatu-za-postachannia-hazu-v-rubli-i-yuani>).

Крім того, за даними російського Центрального банку, в липні 2023 р. частка рубля в розрахунках між Росією та країнами Африки «впала до

12,7 %. Для порівняння, в червні вона становила 48,3 %, у травні – 35,2 %, у квітні – 44,9 %, березні – 61,3 %, а в лютому сягала 82,4 %. Різке зниження частки відбулося на тлі обвалу рубля: у липні його курс перевищив 90 рублів за долар. При цьому частка валют країн, які сама Росія називає “дружніми”, включно з китайським юанем, у розрахунках за експорт з Африкою досягла в липні 78,8 %. Це рекорд із січня 2021 р. На такі стрибки може впливати відносно невеликий обсяг торгівлі Росії з Африкою – за оцінкою російської митниці у липні 2023 р. частка цього континенту склала 3,7 % від загального товарообігу Росії. У 2022 р. вона була ще меншою – 2,3 %. А російські економісти зазначають, що валюти країн БРІКС, які “можуть використовувати країни Африки, це китайські юані і меншою мірою індійські рупії”» (URL: https://biz.censor.net/news/3444589/krayiny_afryky_vidmovlyayutsya_vid_rublya_u_torgivli_z_rosiyeyu).

Вочевидь саме вельми незадовільна ситуація, що склалась останнім часом у міжнародних розрахунках Росії, підштовхнула віцепрем’єр-міністра промисловості і торгівлі РФ Д. Мантурова заявити, що Росія може використовувати механізм бартеру у своїй зовнішній торгівлі. При цьому він зазначив, що «механізм бартеру може реалізовуватися як у перерахунку на національні валюти, так і безпосередньо у фізичній вазі». З пропозицією використовувати бартерні схеми в міжнародній торгівлі Д. Мантуров виступив на міжнародному форумі «Innofood-2023» в Сочі, звертаючись до заступниці міністра сільського господарства Бразилії Р. Міранди (URL: <https://www.interfax.ru/business/924927>).

Проте механізм бартеру дуже інертний для забезпечення функцій товарообміну в процесі економічного відтворення порівняно зі звичайним механізмом товарно-грошового обміну, який панує в сучасній ринковій економіці. Саме тому, мабуть, держави-члени БРІКС не надто прагнуть використовувати бартерні схеми в міжнародній торгівлі, а намагаються налагодити розрахунки за міжнародними торговельними операціями в національних валютах. Так, ще у «березні 2023 р. Китай та Бразилія домовилися розраховуватися в національних валютах: обмінювати реал на пряму на юань, і навпаки, минаючи конвертацію у долари США. Обслуговувати транскордонні операції будуть два банки: один у Китаї, інший – у Бразилії. Бразильська влада раніше заявила, що це зменшить видатки та полегшить торгівлю та інвестиції». На початку жовтня китайські ЗМІ з посиланням на Bank of China повідомили, що «Китай і Бразилія вперше провели розрахунки за торговою угодою між двома компаніями в національних валютах, без використання долара США. Угода стосується експорту до Китаю 43 ящиків целюлози від бразильської Eldorado Brasil. Вони були відправлені в серпні з бразильського порту Сантос до китайського Циндао. Бразильська компанія домовилася з китайським імпортером про використання юаня для розрахунку. Bank of China відкрив Eldorado Brasil юаневий акредитив, короткострокову кредитну лінію, та одразу перерахував юані в бразильські реалі, які й надійшли на рахунок постачальника. У банку

підкреслили, що це відбулося вперше в історії торгівлі між двома країнами» (URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/4629438-kytai-ta-brazyliia-vpershe-provely-torhovu-operatsiui-bez-zastosuvannia-dolara>).

Так само ЗМІ інформували, що найбільший в Індії покупець російської нафти Indian Oil Corp у червні 2023 р. першою з державних індійських компаній оплатив деякі партії російської нафти в китайських юанях. Повідомлялося також, що принаймні два з трьох приватних нафтопереробників в Індії оплачують частину імпорту нафти з Росії юанями.

При цьому «варто зазначити, що в березні Reuters, із посиланням на індійських урядових чиновників і банківські джерела, повідомило, що Індія попросила банки та трейдерів уникати використання юаня для оплати російського імпорту через політичні розбіжності й територіальні конфлікти з Китаєм» (URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4603718-kompanii-indii-rochaly-platyty-yuaniamy-za-naftu-z-rosii-zmi>).

Серед потоку інформаційних новин експерти також звернули увагу, що в першій половині цього року Центральний банк Росії продавав юані зі своїх резервів для компенсації недоотриманих Росією доходів від експорту нафти та газу, які було заплановано раніше. Як видно, де-факто китайський юань нині вже є важливою резервною валютою в активах російського Центрального банку та виконує в Росії таку функцію грошей загалом, як міжнародні заощадження.

Також «Росія підтримує ідею використання китайських юанів у торгівлі. Про це розповів президент Володимир Путін на зустрічі з головою КНР Сі Цзіньпіном... Зараз дві третини товарообігу між Росією та Китаєм здійснюються у рублях та юанях. Потрібно й надалі заохочувати цю практику та розширювати взаємну присутність фінансових та банківських структур на ринках дружніх країн, наголосив Путін». На його думку, «використання національних валют у торгівлі з іншими країнами надалі розвиватиметься. Юанями можна розплачуватись за постачання з Росії до країн Азії, Африки, Латинської Америки, додав президент РФ» (URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/putin-rozproviv-navishcho-jomu-tak-protibni-kitajski-juani-915842.html>).

Водночас оглядачі ЗМІ звертають увагу на те, що збільшення міжнародних платежів в юанях підштовхнуло зусилля Пекіна з інтернаціоналізації своєї валюти, оскільки китайські банки лобіюють її використання майже виключно для торгівлі російською нафтою.

Загалом зростання міжнародних зв'язків економіки КНР привело й до певного підвищення ролі юаня у сфері міжнародних фінансів. Враховуючи ці процеси, Міжнародний валютний фонд (МВФ) у середині минулого року збільшив вагу китайського юаня під час перегляду переліку валют, що складають кошик його спеціальних прав запозичення (SDR) – міжнародного резервного активу. ЗМІ звертають увагу на те, що «цей перегляд є першим з того часу, як юань приєднався до кошика валют у 2016 році, що стало важливою віхою у зусиллях Китаю з інтернаціоналізації своєї валюти. Також

зазначається, що в результаті МВФ підвищив вагу американської валюти з 41,73 до 43,38 %, а юаня – з 10,92 до 12,28 %. Вага євро знизилася до 29,31 з 30,93 %, ієни – впала до 7,59 з 8,33 %, а британський фунт впав до 7,44 з 8,09 %. У заяві МВФ ідеться, що Рада директорів визначила вагу валют на основі змін у торгівлі та фінансовому ринку з 2017 по 2021 р.» (URL: <https://ua.korrespondent.net/business/financial/4478321-mvf-zbilshyv-vahudolara-ta-yuania-v-koshyku-SDR>).

Однак рівень використання китайського юаня в міжнародних платежах через систему SWIFT значно нижчий за наведену вище частку юаня в спеціальних правах запозичення (SDR) МВФ. Так, за даними SWIFT, у квітні 2023 р. частка використання китайського юаня в міжнародних платежах становила лише 2,29 % від усіх платежів у системі SWIFT. Водночас на долар США припадало 42,71 % платежів, на євро – 31,74 %, на британський фунт – 6,58%, на японську єну – 3,51%, а на канадський долар припадало 2,20 % платежів у системі SWIFT (URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/pokaznik-vikoristannja-jevro-v-mizhnarodnikh-platezhakh-uprav-do-tririchnoho-minimumu-928130.html>).

Загалом частка тієї чи тієї національної валюти в здійсненні міжнародних платежів через систему SWIFT відображає зручність конкретної валюти для здійснення платежів відповідними контрагентами. Як видно з вищесказаного, поки китайський юань не надто привабливий для реального здійснення міжнародних платежів. За цим показником у системі SWIFT позиції юаня значно слабші, ніж у кошику валют спеціальних прав запозичення МВФ. Фактично в системі міжнародних платежів SWIFT юань за своєю значимістю знаходиться на рівні канадського долара.

Звичайно, в тому сегменті здійснення міжнародних платежів, яка функціонує поза системою SWIFT, рівень використання китайського юаня може бути суттєво вищим. Це стосується, наприклад, платежів Китаю у відносинах з Росією та Іраном. Однак переважна частина міжнародних платежів навіть китайських суб'єктів підприємництва здійснюється не в юанях, а в доларах США та євро. А це означає, що процес подальшої інтернаціоналізації китайського юаня та суттєвого підвищення його реального міжнародного статусу може розтягнутися на доволі довгий проміжок часу.

Водночас, як пише китайська газета «South China Morning Post», набагато реалістичнішим варіантом, ніж створення єдиної валюти БРІКС, є запуск цифрових валют центральних банків усіма країнами БРІКС та подальша робота над їх сумісністю. Повідомляється, що країни БРІКС обговорювали можливість створення цифрового грошового знаку ще у 2019 р., а з активізацією зусиль щодо дедоларизації ці плани знову опинилися в центрі уваги. «Нині кілька проєктів вже експериментують із подібною сумісністю цифрових валют центральних банків. Наприклад, Банк міжнародних розрахунків запустив проєкт mBridge, щоб з'ясувати, як можна пов'язати економіки з допомогою цифрових валют центробанків. У цьому

проєкті беруть участь центробанки Таїланду, Гонконгу, материкового Китаю та Об'єднаних Арабських Еміратів. Мета проєкту – створення спільної платформи для ефективних та недорогих транскордонних цифрових платежів. Китай вже перебуває на щабель вище, оскільки вже встиг запустити свій цифровий юань. У свою чергу, це може стимулювати глобальне використання юаня, а ініціатива “Один пояс – один шлях” і Всебічне регіональне економічне партнерство можуть стати ідеальними платформами» (URL: <https://glavcom.ua/world/world-economy/jedinoji-valjuti-ne-bude-krajini-briks-vihadali-novu-ideju-iz-dolarom-957324.htm>).

Отже, проведений вище аналіз показує, що реалізація задекларованих державами-членами БРІКС дедоларизації економічних відносин між ними та перехід до здійснення торгово-фінансових розрахунків між членами об'єднання в національних валютах потребує не лише політичних рішень та розв'язання суто фінансових питань, а й узгодження економічної політики та торгових відносин. Враховуючи, що з наступного року число держав-членів цієї групи зросте, координація економічної політики та торгових відносин між ними вимагатиме дедалі більших зусиль і часу. Це ускладнить дедоларизацію економічних відносин та перехід до здійснення торгово-фінансових розрахунків між членами БРІКС у національних валютах.

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Четвертого жовтня під головуванням президента Національної академії наук України академіка А. Загороднього відбулося чергове засідання Президії НАН України

На його початку було підписано Генеральну угоду про науково-технічну співпрацю між Національною академією наук України та Публічним акціонерним товариством «Мотор Січ». Документ підписали президент НАН України академік А. Загородній і генеральний директор АТ «Мотор Січ» О. Нікіфоров.

Далі учасники засідання заслухали дві наукові доповіді.

Першу доповідь «Цифрова трансформація енергетики як запорука забезпечення її стійкості» виголосив директор Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України член-кореспондент НАН України В. Мохор. Він поінформував про внесок Інституту у вирішення актуальних і стратегічно важливих науково-технічних завдань забезпечення та підвищення стійкості функціонування енергетики України в цілому та її електроенергетичного сектору зокрема.

Так, фахівці інституту розробили моделі генерації вітрових (ВЕС) та сонячних (СЕС) електростанцій, які відтворюють непередбачуваність та мінливість режимів навантаження електростанцій таких типів і забезпечують достатній рівень адекватності прогнозних моделей розвитку генерувальних

потужностей енергосистем з великими частками ядерної та відновлюваної енергетики.

Науковцями запропоновано математичну модель процесів ціноутворення на ринках електроенергії з урахуванням реальних особливостей організаційної, технологічної та інформаційної взаємодії суб'єктів ринку.

Як зазначив доповідач, з метою підвищення ефективності та оперативності виконання робіт з обслуговування та ремонту підземних трубопроводів тепло- та водопостачання фахівцями інституту розвинуто акустичну технологію пошуку витоків та корозійних пошкоджень. Технологія та розроблені відповідні апаратні засоби забезпечили високу достовірність результатів діагностування і дали змогу виявляти витoki та місця критичних корозійних стоншень стінок за низького тиску в трубопроводах, що раніше було неможливим.

Науковці також розробили методику оцінювання заходів кіберзахисту АСУ ТП об'єктів критичної інфраструктури та проекти відповідних нормативно-правових актів з технічного захисту інформації.

В обговоренні доповіді генеральний директор Акціонерного товариства «Оператор ринку» О. Гавва наголосив на тісній співпраці його компанії з науковцями Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України, що сприяє розвитку ринку електричної енергії в Україні, та навів приклад такої співпраці: фахівцями інституту була розроблена математична модель та запропонований алгоритм визначення оптимальних цін та обсягів купівлі-продажу, використання якої значно пришвидшило розрахунок оптимальних цін та обсягів купівлі-продажу електроенергії на ринку «на добу наперед».

Головний інженер Відокремленого підрозділу «Науково-технічний центр» Державного підприємства «НАЕК «Енергоатом»» кандидат технічних наук О. Годун у своєму виступі акцентував на головних напрямках нинішньої та майбутньої співпраці підприємства з фахівцями інституту.

Заступник директора з наукової роботи Інституту електродинаміки НАН України доктор технічних наук, професор І. Блінов підтримав доповідь члена-кореспондента НАН України В. Мохора, зазначивши, що цифрова трансформація енергетики є необхідною для впровадження «розумних мереж» в Україні та приведення енергетичної галузі нашої держави до міжнародних стандартів.

Академік-секретар Відділення фізико-технічних проблем енергетики НАН України академік НАН України О. Кириленко цілковито підтримав роботи, що виконуються в Інституті проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України, та вказав на низку переваг для енергетичної галузі, що досягаються завдяки цифровій трансформації.

У дискусії з цього питання взяли участь академіки НАН України А. Загородній, В. Богданов, В. Локтєв, Я. Яцків.

Ще одну доповідь «Вплив тривалого радіонуклідного забруднення на водні організми» представив завідувач відділу водної радіоекології Інституту

гідробіології НАН України член-кореспондент НАН України Д. Гудков. Він повідомив про фундаментальні та прикладні дослідження науковців інституту щодо вивчення особливостей поведінки радіонуклідів та їх фізико-хімічних форм в абіотичних і біотичних компонентах прісноводних екосистем, а також оцінювання радіаційно-індукованих цитогенетичних і соматичних порушень у гідробіонтів унаслідок тривалої дії малих доз іонізуючого випромінювання.

Так, науковці інституту вперше встановили видову специфічність концентрування головних дозоутворювальних радіонуклідів представниками різних угруповань гідробіонтів, а також з'ясували їхню роль у процесах розподілу радіонуклідів за основними компонентами екосистеми водойм Чорнобильської зони відчуження (ЗВ). Для водних організмів різного систематичного положення оцінено потужність поглиненої дози за рахунок радіонуклідів, інкорпорованих у тканинах, і зовнішніх джерел іонізуючого випромінювання.

Доповідач зазначив, що проведені в рамках проекту «TREE» спільні з британськими науковцями дослідження реакції кровотворної системи коропових риб на тривале радіонуклідне забруднення у водоймах ЗВ вперше виявили, що їхня імунна система реагує на цей фактор активацією компенсаторно-адаптаційних процесів, які проявляються у зміні кількості лейкоцитів, лейкоцитарних індексів, а також перерозподілом різних типів клітин у лейкограмі. Водночас відмічено значне збільшення патологічних змін структури ядер і цитоплазми еритроцитів.

Також вперше встановлено пряму залежність показників життєздатності насінневого потомства очерету звичайного з водойм ЗВ від потужності поглиненої дози опромінення батьківських рослин у градієнті тривалого радіаційного опромінення.

У рамках українсько-японського проекту «SATREPS» науковці Інституту гідробіології НАН України спільно з науковцями Інституту радіоактивності навколишнього середовища Університету Фукусіми встановили, що зниження рівня води у водоймі-охолоджувачі Чорнобильської АЕС, яке сталося впродовж 2014–2018 рр., призвело, з одного боку, до масової загибелі молюсків та вищих водних рослин, зміни гідрологічного режиму, гідрохімічних і гідрофізичних параметрів водного середовища, а з іншого – до зростання майже вдвічі питомої активності ^{90}Sr у воді всіх залишкових водойм, які утворилися в межах колишньої акваторії водойми-охолоджувача. При цьому ^{90}Sr активно накопичується представниками різних угруповань водної біоти, про що свідчить його зростання більш ніж у шість разів у тканинах вищих водяних рослин, молюсків і риб різних екологічних груп.

Підсумовуючи свій виступ, Д. Гудков наголосив, що хронічні дозові навантаження на водну біоту в ЗВ викликають радіаційне ураження досліджених видів рослин і тварин на цитогенетичному та соматичному рівнях. Особливого значення набувають цитогенетичні та генетичні ефекти,

які з високою ймовірністю можуть проявлятися в збільшенні частоти мутацій, зниженні репродуктивної здатності та зникненні окремих видів. Отже, кумулятивні радіобіологічні процеси можуть відбуватись упродовж багатьох поколінь, а віддалені наслідки такого опромінення наразі складно передбачити.

Обговорюючи доповідь, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія» доктор біологічних наук Л. Шевцова зазначила, що водні радіоекологічні дослідження, що проводяться фахівцями інституту в Чорнобильській зоні відчуження, важливі не тільки з погляду оцінки поточної ситуації, а й для прогнозування майбутніх процесів. Вона також наголосила на важливості співробітництва університету та Інституту гідробіології НАН України для підготовки висококваліфікованих кадрів.

Завідувач лабораторії радіаційної епігеноміки Інституту клітинної біології та генетичної інженерії НАН України доктор біологічних наук О. Міхєєв підтримав результати роботи науковців відділу водної радіоекології Інституту гідробіології НАН України та запропонував напрями для майбутніх досліджень.

Академік-секретар Відділення загальної біології НАН України академік НАН України В. Радченко у своєму виступі підкреслив унікальність результатів, отриманих фахівцями інституту, та їх практичне значення для подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

У дискусії із цього питання взяли участь академіки НАН України А. Загородній, В. Кошечко, В. Локтев, М. Картель.

Учасники засідання наголосили на високій актуальності та вагомості наукових результатів, представлених у доповідях. Кожна з них викликала активний інтерес серед учасників засідання.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових та поточних питань (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.10*).

* * *

Голова Північно-Східного наукового центру НАН України і МОН України академік НАН України В. Семиноженко взяв участь в урочистостях з нагоди Дня працівників освіти і Всесвітнього дня вчителя, що пройшли у Харкові.

Організатором події став Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.

На заході були присутні представники Харківської обласної військової адміністрації, Харківської міської ради, закладів вищої освіти міста, науковці, педагоги, студенти. Академік В. Семиноженко привітав освітян зі святом та за дорученням Президії НАН України вручив нагороди.

«Цій традиції вже багато років і дуже важливо, що вона не припиняється, незважаючи на військові дії, повітряні тривоги, обстріли і втрати, які несе наше місто.

Мені випала честь від імені Президії Національної академії наук України вручити почесні відзнаки викладачам Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Я вважаю, що на педагогів сьогодні покладається одна з найвідповідальніших місій: крім того, щоб передавати знання, систему поглядів і цінностей, формувати світогляд, навчати молодь самостійно мислити, приймати рішення і нести відповідальність за свій вибір, саме педагоги формують нове покоління українців, покоління, яке буде відбудовувати нову Україну, Україну, що перемогла.

Я не маю сумнівів у тому, що це завдання під силу нашим освітянам, адже, якщо вони продовжують працювати в нинішніх складних умовах, то є вчителями з великої літери за визначенням і покликанням.

Хочу висловити вдячність всім працівникам освіти і побажати міцного здоров'я, талановитих учнів і Перемоги», – зазначив академік В. Семиноженко у своєму виступі (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 9.10).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

В Українському союзі промисловців і підприємців 27 вересня відбулося чергове засідання Антикризисового штабу стійкості економіки в умовах воєнного стану, на якому розглядалися питання забезпечення пріоритетного розвитку переробної промисловості у відновленні України та подоланні наслідків повномасштабного російського вторгнення. Бачення проблем у ключових секторах переробної промисловості й напрямів їх розв'язання представила від імені Інституту економіки та прогнозування НАН України завідувачка відділу промислової політики цієї академічної установи доктор економічних наук, професор Л. Дейнеко.

Науковець зацентрувала на необхідності посилення уваги до просторового аспекту повоєнної відбудови переробної промисловості, підкресливши, що одним із наслідків війни є поглиблення регіональної асиметрії розвитку переробної промисловості та стрімкі й різноманітні зрушення в галузевій структурі, спровоковані як фізичним руйнуванням підприємств промислової інфраструктури, окупацією територій, міграцією населення у західні регіони й за кордон, логістичними перепонами, так і частими релокацією бізнесу, а також розірванням зв'язків з країнами-агресорами.

Релокація підприємств дає змогу зберегти виробництва і робочі місця, частіше сприяє відновленню розвитку окремих галузей та зміцненню економіки в регіонах релокації. Водночас її ефективність знижують проблеми, що виникають як для релокованих підприємств, так і для територій, що їх приймають.

Як наголосила доповідач, подальший розвиток переробної промисловості потребує забезпечення керованості процесами просторової

перебудови, розвитку нових ланцюгів доданої вартості, вдосконалення виробничої спеціалізації та створення умов для повноцінного кадрового і ресурсного забезпечення. Реалізація цих завдань передбачає формування регіональних промислових систем нової якості та нових підходів до промислової політики, зокрема використання територіально орієнтованих інструментів промислового розвитку, що допоможуть підвищити інвестиційну привабливість регіонів, стимулювати розвиток ефективних організаційних форм бізнесу (кластерів, корпорацій), продукувати інновації та створювати місцеві підприємницькі екосистеми для генерування значних мультиплікативних ефектів.

Розрив ділових зав'язків із тимчасово окупованими територіями та країнами-агресорами змушує шукати нові ринки постачання сировини та необхідних компонентів і збуту виробленої продукції. Аби компенсувати імпорتنі потоки з цих країн, слід переорієнтуватися на товари з третіх країн, збільшити власне виробництво для потреб економіки або заміщення необхідної продукції іншою, котра має таке ж призначення. Для цього також потрібно буде сформувати відповідні просторові передумови, серед яких: будівництво нових доріг і комунікацій; спорудження й ремонт об'єктів соціальної інфраструктури, передусім житла; заохочення інвестицій в інноваційні об'єкти і технології шляхом сприяння формуванню та розвитку кластерів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 12.10*).

* * *

Біомедичний потенціал каліксаренів: літературні дані та результати власних досліджень

В Інституті біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України 27 жовтня відбудеться чергове засідання міждисциплінарного загальноакадемічного семінару в галузі природничих наук «Актуальні питання фізико-хімічної та математичної біології».

Доповідь «Біомедичний потенціал каліксаренів: літературні дані та результати власних досліджень» виголосить завідувач лабораторії медико-біологічних досліджень відділу хімії макроциклічних сполук Інституту органічної хімії НАН України кандидат хімічних наук Р. Родік.

Початок заходу – о 10:30 (орієнтовна тривалість – 2 год).

Адреса: Київ, вул. Леонтовича, 9, актовий зал Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України.

Посилання для дистанційного долучення до семінару: <https://meet.google.com/mcn-kqru-yaq> (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 11.10*).

* * *

На основі двох штамів бактерій – представників роду Pseudomonas – в Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України створили Гаупсин – комплексний біопрепарат, який пригнічує розвиток фітопатогенних збудників і стимулює ріст рослин. Пояснюємо його особливості й переваги порівняно з аналогами.

Штами, що входять до складу «Гаупсину» – *P. Chlorographis* subsp. *aureofaciens* УКМ В-111 і УКМ В-306 (УКМ – Українська колекція мікроорганізмів) науковці відібрали під час масштабного дослідження антагоністичної активності великої кількості бактерій роду *Pseudomonas* щодо фітопатогенних (тобто таких, що спричиняють хвороби рослин) грибів і бактерій, а також вивчення їхньої дії на деяких комах-шкідників. Препарат є клітинною біомасою обох цих штамів із середовищем культивування.

Фахівці інституту з'ясували, що речовини, що відповідають за антифунгальну (протигрибкову) й антибактеріальну активність «Гаупсину», належать до похідних феназину та фенілпіролу. Також схарактеризували інтенсивність біосинтезу цих антибіотиків бактеріями, що входять до складу препарату, і їхню активність проти збудників захворювань рослин.

Останніми роками досліджено деякі нові властивості штамів – компонентів «Гаупсину», що розширюють уявлення про їхню біологічну активність і перспективи їх використання в боротьбі з патогенами і шкідниками рослин. Скажімо, виявлено антифітовірусну дію препарату і показано, що її зумовлює синтез штамми *P. chlorographis* subsp. *aureofaciens* УКМ В-111 і УКМ В-306 екзополісахаридів і ліпополісахаридів, а в складі останніх – олігосахаридів кора.

Активність «Гаупсину» спрямована проти широкого спектру збудників захворювань рослин і комах-шкідників. Більшість із них є мішенню і для хімічних засобів захисту рослин, що використовуються в сільському господарстві. Штами бактерій, які є компонентами препарату, стійкі до сучасних хімічних фунгіцидів і регуляторів росту комах. Це сприяє їх одночасному застосуванню і відповідно забезпечує ймовірний сумарний корисний ефект для рослин, скорочення витрат хімічних препаратів, суттєве зменшення пестицидного тиску на біоценози й отримання врожаю, позбавленого від шкідливих хімікатів.

Сьогодні біопрепарат «Гаупсин» випускається та реалізується підприємствами відповідно до ліцензійних угод, укладених із розробником (Інститутом мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України). Серед українських підприємств, що виробляють «Гаупсин» – ДП «Ензим» (комерційна назва – «Гаубсин Форте»), ТОВ «Науково-виробничий центр “Черкасибіозахист”» (комерційна назва – «Фітопсин»), ТОВ «Біо Добриво», ПП «Біотех Актив». Крім того, цього року інститут надав ліцензію на виробництво Гаупсину польській компанії – ТОВ «Dagas».

Основними споживачами препарату в Україні є малі і середні фермерські господарства, а також приватні особи.

З моменту появи препарату «Гаупсин» на аграрному ринку, отримано численні дані, що підтверджують його високу ефективність як поліфункціонального біологічного засобу з яскравою фунгіцидною, інсектицидною і рістстимулювальною активностями.

Наприклад, ефективність цього препарату для захисту яблуневого саду від павутинного кліща продемонстрували виробничі дослідження на базі ТОВ «Агрофірма “Білозерське”» у Херсонській області. Для контролю обрали бакову суміш хімічних препаратів «Омайт» і «Аполло» – акарицидів контактної дії, активними інгредієнтами яких є пропаргит і клофентезин відповідно, що вважаються високонебезпечними і помірно небезпечними для людини речовинами. Ефективність бакової суміші хімічних препаратів – 84,9 проти 82,7 % після обробки «Гаупсином».

Наступні обробки яблуневого саду хімічними препаратами збільшували норму внесення інсектицидів і призводили до підвищення резистентності шкідників. До того ж, хімічна обробка виявилася втричі дорожчою за біологічну.

Доведено також фунгіцидну дію «Гаупсину» для захисту сої від найпоширеніших грибкових хвороб на Західному Поліссі. Обробка сої «Гаупсином» гальмувала розвиток хвороб на рівні, подібному або дещо нижчому, ніж у фунгіциду «Абакус» (виробник – компанія BASF). Цей хіміопрепарат є двокомпонентним фунгіцидом нового покоління, що містить епоксиконазол і піраклостробін. Його використовують для контролю небезпечних хвороб зернових культур, кукурудзи, сої та цукрового буряка. На українському ринку представлений як преміум-фунгіцид для сої.

Завдяки широкому спектру біологічної активності «Гаупсин» вигідно відрізняється від численних моновалентних препаратів проти одного (чи однієї групи) шкідників або патогенів рослин. Актуальними лишаються фундаментальні та прикладні питання, пов'язані з речовинами, що відповідають за корисний ефект «Гаупсину», – це з'ясування хімічної будови екзополімерів, що відповідають за противірусну дію препарату, вивчення механізмів його дії та ефективності в польових дослідах проти економічно важливих збудників вірусних захворювань сільськогосподарських рослин в Україні, а також з'ясування природи ентомопатогенного токсину, який утворюють бактерії. Вивчення цих питань в Інституті мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України триває (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 11.10*).

* * *

Демограф О. Гладун: «Метрополіси – ключова ланка або каркас для розселення населення»

Як українське населення може розподілятися територією нашої держави після закінчення війни? Чому людей, зокрема внутрішніх переселенців, приваблюють метрополіси і скільки таких міст в Україні? Яка доля може очікувати прилеглі до Росії українські терени і чи доцільно буде в майбутньому розвивати там промисловість? Чи потребуватиме Україна трудових мігрантів і чому це питання важливо вирішувати на рівні уряду й бізнесу?

На ці та інші питання в інтерв'ю сайту «ТСН.ua» відповів заступник директора з наукової роботи Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України член-кореспондент НАН України О. Гладун.

«Після закінчення війни проблема розселення населення буде дуже актуальною в Україні, – зауважує науковець. – Нам потрібно вирішити, що робити з прикордонними територіями, які розташовані поруч із Росією. Зараз там дуже небезпечно. Можливо, навіть доведеться створювати якусь зону, де взагалі не буде населених пунктів. Якщо ж на цих територіях буде вестися економічна чи господарська діяльність, то потрібно гарантувати безпеку людям.

Крім того, ми маємо велике переміщеннями людей через війну, яке вже відбулося і ще відбуватиметься. Всього в Україні приблизно 6 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО), а ще 6,2 млн осіб, за даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, перебувають за кордоном України.

Дуже багато внутрішньо переміщених осіб втратили своє житло та переїхали до центральної або західної України. Дехто з них працевлаштувався на новому місці, і чи будуть вони повертатися – велике запитання. Тому нам потрібен план розвитку всієї післявоєнної України з деталізацією по областях, районах і, можливо, по територіальних громадах. Якщо люди повертатимуться на попереднє місце проживання на південь і схід України, то виникає проблема відновлення житлової та комунальної інфраструктури, які в багатьох містах зруйновані. Важливо розуміти, які там можна розміщувати підприємства, бо якщо люди почнуть повертатися, без роботи там просто нічого робити, лише буде зростання криміналу».

На думку члена-кореспондента НАН України О. Гладуна, важливо передусім проаналізувати стан, можливості та перспективи українських метрополісів. «Комплексне розселення населення дозволить вирішити ряд проблем, які виникнуть після закінчення війни, та допоможе в подальшому розвитку всієї території України, – наголошує вчений і пояснює: – ...метрополіси – це великі міста, які є у всьому світі. Вони розвиваються, йде неспинний процес урбанізації – у Європі, Північній Америці, Азії. З демографічної точки зору ми виокремлюємо [в Україні] шість... метрополісів – Київ, Львів, Одеса, Харків, Дніпро і Донецьк [«Щодо Донецька, то він зараз тимчасово окупований, але ми його теж розглядаємо як одне із ключових міст на сході України», – зазначає Олександр Гладун]. Ці міста мають великий економічний потенціал – це флагмани із запровадження нових

систем господарювання й розвитку в різних сферах діяльності. І у вирішенні питання розселення українців вони продовжать відігравати важливу роль.

Метрополіси – ключова ланка або каркас для розселення населення, вони відіграють значну роль у соціально-економічному та культурному розвитку країни. У таких містах концентрується економічна діяльність, фінанси, транспорт, вищі навчальні заклади. Рівень життя там значно вищий, аніж в інших населених пунктах, хоча й сам рівень життя дорожчий.

Метрополіси впливають на розвиток прилеглих до них територій, а також можуть впливати на розвиток сусідніх регіонів. Багато людей з постраждалих територій орієнтовані саме на ці міста, бо якщо вони шукають роботу, то її там можна знайти.

Це найбільші за чисельністю населення міста України. За віковою структурою населення там молоде, багато студентів, людей, які приїзять на заробітки та залишаються там жити. Через те, що ці міста мають молодшу вікову структуру, в них вищий рівень народжуваності, аніж в інших містах України, де структура населення більш стара.

У таких містах динамічніший ринок праці, сюди надходять інвестиції, тут розвивається бізнес. Адже є можливість для ведення якоїсь певної діяльності, виробничі потужності й робоча сила. Тобто вимушений переселенець зможе знайти тут роботу чи розпочати власний бізнес» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 10.10*).

* * *

Проблеми комплексного оцінювання наукового результату

Стаття директора Державної установи «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України» доктора економічних наук, професора Б. Маліцького. Джерело: журнал «Вісник НАН України», № 9 (2023).

У статті показано, що оцінювання наукових результатів має ґрунтуватися на визначенні змісту конкретного внеску вченого у світову науку та наукові інновації, а не на маніпуляції кількісними показниками публікаційної активності. Інформаційні системи наукових баз даних доцільно використовувати лише як додаток до якісної експертної оцінки, а також для наукознавчого аналізу окремих проблем розвитку науки. На думку автора статті, перехід до змістового якісного оцінювання потребує кардинальної перебудови системи обліку наукових результатів на рівні країни і науково-дослідних організацій через створення відповідних реєстрів наукових досягнень.

«Наукове знання є результатом досягнення дійсності та когнітивною основою дослідної діяльності. Кількість продуцентів наукових результатів, тобто дослідників, у світі на сьогодні оцінюють майже у 8 млн. Наукова діяльність стає більш масштабною і складною, а її результати дедалі більше демонструють комплексний характер свого змісту. У його основі міститься

«чисте» нове знання в певній галузі науки та зародок наукової інновації, заснований на цьому новому знанні. Співвідношення цих двох елементів наукового результату залежить від рівня фундаментальності наукового дослідження. Частка «чистого» знання є більш ваговою в результатах теоретичних фундаментальних досліджень. Відповідно, в прикладних дослідженнях, особливо в розробках, наукова інновація має домінантне значення. Проте зі зростанням масштабів наукової діяльності посилюється також конвергенція фундаментальних і прикладних досліджень, що певним чином впливає на структуру наукового результату. Тому виникає потреба у внесенні коректив у методологію та організацію процесу оцінювання наукових результатів як у науковому, технологічному, так і в соціально-економічному плані. Це своєю чергою потребує посилення уваги до якісних критеріїв оцінювання наукових результатів.

Слід зазначити, що результати кількісного аналізу публікаційної активності вчених, отримані завдяки використанню інформаційних можливостей систем наукових даних, мають певний сенс, коли цю інформацію розглядають у науковому середовищі і питання якості наукового результату конкретного дослідника є прерогативою професіоналів у відповідній галузі науки. Проте, як засвідчує практика, механічне використання можливостей таких систем у вузькому управлінському розумінні для оцінювання наукової «ваги» вченого або наукового колективу без урахування сутності нового знання, яке міститься в публікації, має низку серйозних недоліків. Підтвердженням цього висновку є не лише численні публікації на тему неприпустимості суто кількісного підходу до оцінювання наукових результатів, а й ухвалення низки офіційних міжнародних документів, у яких наголошено на необхідності відмовитися від провідної ролі кількісних показників (кількість публікацій та індекс Хірша) і приділяти більшу увагу якісним показникам]. У деяких країнах розпочато реформи системи оцінювання наукової діяльності, які ґрунтуються на пріоритеті експертного судження, підкріпленого об'єктивними і надійними кількісними показниками. Наприклад, «тиха революція», яку передбачено здійснити в системі оцінювання британських університетів, що, на думку її ініціаторів, відповідає світовим тенденціям, має сприяти формуванню дослідницької культури, а не лише встановлювати певне мірило престижу та публікаційної активності. На жаль, коли йдеться про ці слушні рекомендації, спрямовані на поліпшення процедури оцінювання у науковій сфері, залишається без уваги той факт, що в них не розкривається конкретний зміст наукового результату, який має комплексний характер, вміщуючи в собі власне нове знання та зародок наукової інновації. Фактично поняття наукового результату зводиться до його інформаційного носія, яким найчастіше є публікація. Але, як відомо, нобелівські премії, що є всесвітньо визнаним механізмом оцінювання наукових результатів, присуджують не за публікації чи цитування, а за конкретні нові знання в пізнанні дійсності, отримані вченим як результат його наукової діяльності, а також за революційні винаходи, які

дають користь людству. Дійсно, науковий результат – це нове, не відоме до цього комплексне знання, яке містить у собі «чисте» знання та зародок наукової інновації. Його об'єктивне визначення і змістове формулювання як нового знання є більш складним завданням навіть для його творця, ніж просте жонгливання показниками публікаційної активності з бази наукових даних. Для здійснення логічного зрушення в підході до оцінювання результатів наукової діяльності як комплексного феномена передусім необхідно вирішити методологічну проблему стосовно того, що означає нове знання, отримане в результаті дослідження, впродовж якого часу його можна вважати новим, які особливості відрізняють наукове знання як продукт наукової діяльності від матеріального продукту праці, яким мірилом його оцінювати, як реєструвати, як зробити зрозумілим для держави, суспільства, бізнесу і самих науковців.

Такий поділ країн аж ніяк не відповідає принципу відкритої науки та просторової всезагальності наукового знання. Тому наука з її високим потенціалом самоорганізації ініціює різні способи подолання національної та територіальної нерівності умов праці вчених на основі міжнародного наукового співробітництва. Це стосується створення країнами спільних науково-технічних програм, новітньої спільної експериментальної бази досліджень, обміну дослідниками з метою виконання спільних проєктів, стажування та ін. Процес активного розвитку міжнародної співпраці підтверджується, зокрема, тенденціями в інформаційних базах наукових даних. Аналіз показує, що останнім часом зростає кількість спільних публікацій учених із різних країн, з'являються великі міжнародні дослідницькі групи, які оприлюднюють власні результати в колективних виданнях, та багато інших форм міжнародного наукового співробітництва.

Отже, можна констатувати, що створена Ю. Гарфілдом інформаційна система наукових даних, як і інші подібні системи, розширює можливості в дослідженні багатьох аспектів розвитку науки, особливо в кількісному розрізі. Проте, як засвідчує досвід багатьох країн, що користуються інформаційним методом для оцінювання ефективності наукової діяльності, спроби механічного використання цих можливостей для визначення наукової «ваги» вченого або наукового колективу за кількістю публікацій та цитувань без огляду на сутність отриманого нового наукового знання мають чимало негативних наслідків» *(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 9.10).*

* * *

Учені НАН України представили свої розробки на виставці безпекових технологій «SECURITY 2.0»

У виставковому центрі «АССО International» (Київ, просп. Берестейський, 40-Б, парк ім. Івана Багряного) 4–5 жовтня компанія «Euroindex» провела форуми «Безпечна громада. Обладнання, споруди й системи захисту життя» та «Розмінування територій України. Сучасні

технології та обладнання». Під час роботи форумів відбулися панельні дискусії, на яких обговорювалися питання інформаційної безпеки та цивільного захисту в умовах воєнного стану, зокрема новітніх технологій у гуманітарному розмінуванні. Крім того, за участі НАН України й інших компаній було проведено виставку безпекових технологій «SECURITY 2.0».

Метою зазначених форумів і виставки були:

– демонстрація та ознайомлення зацікавлених представників органів державної влади, зокрема, Міністерства оборони України, Генерального Штабу Збройних Сил України, а також ділових кіл України з новітніми розробками і технологіями в галузі безпеки;

– проведення зустрічей провідних компаній та фахівців індустрії безпеки, транскордонної співпраці, захисту критичної інфраструктури, майбутнього міського середовища, захисту цифрових активів тощо.

Тематичними напрямками виставки безпекових технологій «SECURITY 2.0» були:

- безпека інфраструктури;
- сучасні безпекові технології;
- кібербезпека;
- гуманітарне розмінування;
- захисні споруди цивільного захисту;
- засоби індивідуального захисту.

Задля популяризації результатів наукових досліджень НАН України розгорнула окрему експозицію науково-технічних розробок у межах зазначених напрямів індустрії безпеки. У ній узяли участь 26 наукових установ НАН України.

Відділення інформатики представляли:

1. Інститут проблем штучного інтелекту МОН України та НАН України;

2. Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій та систем НАН України та МОН України.

Відділення фізики і астрономії представляли:

3. Інститут металофізики ім. Г. В. Курдюмова НАН України;

4. Інститут радіофізики та електроніки ім. О. Я. Усикова НАН України;

5. Інститут фізики напівпровідників ім. В. Є. Лашкарьова НАН України;

6. Інститут магнетизму НАН України та МОН України.

Відділення механіки репрезентували:

7. Інститут гідромеханіки НАН України.

Відділення наук про Землю представляли:

8. Інститут геофізики ім. С. І. Субботіна НАН України;

9. Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України;

10. Державне підприємство «Науково-дослідний центр проблем надкористування “ГЕОРЕСУРС”» НАН України;

11. Державна установа «Науковий Центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України».

Відділення фізико-технічних проблем матеріалознавства представляли:

12. Інститут надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України;

13. Фізико-технологічний інститут металів та сплавів НАН України;

14. Інститут сцинтиляційних матеріалів НАН України.

Відділення фізико-технічних проблем енергетики репрезентували:

15. Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України;

16. Інститут технічної теплофізики НАН України;

17. Інститут відновлюваної енергетики НАН України.

Відділення хімії репрезентували:

18. Інститут фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України;

19. Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України;

20. Інститут хімії високомолекулярних сполук НАН України;

21. Інститут фізико-органічної хімії і вуглекімії ім. Л. М. Литвиненка НАН України.

Відділення біохімії, фізіології і молекулярної біології представляли:

22. Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України;

23. Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного НАН України;

24. Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України.

Відділення літератури, мови та мистецтвознавства репрезентували:

25. Український мовно-інформаційний фонд НАН України;

26. Національний центр «Мала академія наук України».

Усього від НАН України на виставці безпекових технологій «SECURITY 2.0» було представлено понад 100 сучасних розробок (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 11.10*).

* * *

Науковець НАНУ – про Нобелівську премію з фізіології або медицини за 2023 рік

Третього жовтня 2023 р. Нобелівський комітет оголосив про присудження Нобелівської премії з фізіології або медицини за 2023 рік професорам Каталіні Каріко та Дрю Вайсманові (США) – «за відкриття модифікації нуклеозидних основ, які дали змогу розробити ефективні мРНК-вакцини проти COVID-19». Своїми роздумами про ці наукові досягнення ділиться керівник лабораторії інноваційних біотехнологій відділу ензимології білкового синтезу Інституту молекулярної біології і генетики НАН України кандидат біологічних наук З. Ткачук.

«Ще два роки тому, коли РНК-вакцина перемогла коронавірусну пандемію SARS-Cov-2, я очікував оголошення Нобелівського комітету про присудження премії з фізіології або медицини Каталіні Каріко та її колегам Дрю Вайсману й Роберту Мелоуну, які зробили вагомий внесок у створення мРНК-вакцин. Цьогорічному присудженню передувала “важка дискусія”, оскільки кандидатура професора Каріко була серед лідерів номінантів ще торік. З часом кандидатура професора Мелоуна відпала через його політичну позицію щодо необхідності додаткових випробувань протиковідної РНК-вакцини. Слід зазначити також внесок учених компаній “Pfizer” і “Moderna”, які майже миттєво розробили технологію виробництва і пройшли складний процес її реєстрації уже під час пандемії. Надто коли компанії “Pfizer”, на відміну від “Moderna”, вдалося створити стійку форму вакцини для зберігання у звичайному холодильнику, що дуже допомогло швидко розповсюдити цю вакцину у віддалені куточки світу.

У чому ж суть наукового доробку професорів Каріко і Вайсмана? Потрібно підкреслити, що в науковій літературі ідеї застосування матричної РНК для її вираження (експресії) у клітині можна знайти ще у 1970-ті роки. Відтоді виконано дуже велику наукову роботу, що стала основою цього винаходу. У 1978 р. РНК уперше намагалися ввести у клітину за допомогою ліпосоми, у 1984 р. в лабораторії П. Крейг і Д. Мелтон було створено біологічно активну РНК. А за три роки Р. Мелоун “упакував” РНК у ліпосому і зумів ввести мРНК у клітини людини й ембріон жаби. 1993 року вперше було протестовано мРНК-вакцину проти грипу на мишах. Далі – розроблено першу 4-компонентну систему введення РНК в клітину за допомогою LNP, а у 2012 р. – створено сучасну систему введення LNP і вперше випробувано мРНК із LNP.

Однак упродовж тривалого часу ін’єкція мРНК в організм тварини не давала позитивного результату. Ба більше, такі тварини часто гинули, тому наприкінці 1990-х років отримати фінансування на ці дослідження було дуже важко. Уже тоді було відомо, що в організмі існує надзвичайно потужна система контролю екзогенної, чужої РНК за допомогою так званих ТОЛ-подібних рецепторів. Вони, впізнавши чужу РНК, запускають в організмі швидко запальну реакцію, яка знищує цю РНК і може призвести до смерті тварини. Заслуга професорів Каріко і Вайсмана полягає в тому, що вони, попри вкрай несприятливі умови у фінансуванні, обструкцію своїх колег щодо таких розробок і, здавалося, непоборні механізми відторгнення чужої РНК в організмі, запропонували 2005 року спосіб перехитрування імунної системи організму, замінивши в чужій мРНК нуклеозид уридину на його аналог псевдоуридину. Така заміна допомагала молекулам чужої екзогенної мРНК лишатися нерозпізнаними. Більше того, така модифікована мРНК не викликала гострої імунної реакції організму. Це не означає, що зовсім немає імунних ускладнень, про які дуже непокоївся Роберт Меллоу, через що і втратив нагоду стати нобеліатом. Їх просто менше, і вони теоретично значно

слабші. Та чого варті ці ускладнення порівняно з сотнями мільйонів врятованих життів.

У випадку Каталін Каріко ця історія є прикладом особистої мужності, терплячості в умовах фінансових негараздів і поневірянь на чужині, багаторічної обструкції колег (аж від 1990-х років після краху соціалістичної Угорщини, де вона навчалася) задля перемоги своїх ідей і своєї наукової роботи. Це гарний приклад для нашої наукової молоді. Вірмо, що навіть у такій скруті, як нинішня війна, можна все подолати і реалізувати свої ідеї та мрії» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 5.10*).

* * *

Учена-кліматолог попереджає: «Клімат змінюється повільно, але коли зміни досягають точки перегину, починається обвал. Коли це станеться, більшості населення планети буде непереливки»

З інтерв'ю експерта Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату (IPCC), завідувачки лабораторії прикладної кліматології відділу прикладної метеорології та кліматології Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України кандидата фізико-математичних наук С. Краковської інформагенції «Укрінформ».

Чому клімат не просто змінюється, а змінюється прискорено? Як на ці зміни впливає концентрація парникових газів в атмосфері? До яких екстремальних погодних явищ слід готуватися людству? Як адаптуватися до нинішніх кліматичних змін і запобігти ще більшим?

«Цикл вуглецю, звісно, був завжди: певна його частина виділялась в атмосферу й така ж сама поглиналася. Кліматична система пристосувалася до цих процесів і мільйони років була сталою, – говорить С. Краковська. – А потім людина в одну “геологічну мить” (за десятки років) підняла в атмосферу той вуглець, що був захований у надрах. І ця потужна “ін’єкція” порушила вуглецевий і, відповідно, енергетичний баланс у атмосфері, оскільки діоксид вуглецю – це парниковий газ, який взагалі-то сприяв виникненню життя на нашій планеті, бо вкриває її наче ковдрою і згладжує перепади температури дня й ночі, а також між сезонами.

Але наразі ця “вуглецева ковдра” стала значно товщою, і ні океани, ні рослини вже не можуть поглинати вуглець у такій кількості. До речі, саме океан регулює клімат, і зараз він нагрівся до двох кілометрів углиб. Він ще здатний поглинати тепло, але від нагрівання може менше переробляти вуглецю. Крім того, підвищується кислотність океану, і на це реагують живі організми, переважно корали й молюски. Тож іще невідомо, як ці зміни вплинуть на екосистему всієї планети.

Періодичність зміни клімату справді існує, і вона спричинена, зокрема, астрономічними факторами. Наприклад, 60-річний цикл добре демонструє

глобальна температура, усереднена по всій планеті, навіть за останні 150–180 років спостережень.

Але приблизно з 2000 р. ми мали б бути на спадній гілці такого 60-річного циклу. Тобто зараз ми перебуваємо в природному циклі похолодання, порівняно з кінцем ХХ століття.

Проте цього не відбувається: температура впевнено зростає. Тобто антропогенний чинник значною мірою компенсується природним циклом похолодання, і нам пощастило, бо ми ще не відчули зміну клімату “у всій красі”.

Приблизно у 2030-х роках почнеться фаза потепління, і цикл природний та цикл потепління, спричиненого людством, почнуть посилювати, а не компенсувати одне одного. Тоді все буде значно гірше. І саме тому ми, науковці, закликаємо вживати термінових заходів вже. Бо зміна клімату – це про тут і зараз.

Усе, що ми можемо, це, з одного боку, запобігати ще більшому впливу на кліматичну систему, тобто скорочувати викиди чи нарощувати поглинання, наприклад, зеленими насадженнями, а з другого боку – уже треба адаптуватися до тих змін, що відбулися чи ось-ось стануться, і чим швидше почнемо, тим менше матимемо збитків і втрат, зокрема й життів. Практично на кожному рівні – від міжнародного до індивідуального – потрібен план дій, який на державному рівні зветься стратегією адаптації до зміни клімату» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>) – 2023. – 5.10*).

* * *

Відкрито прийом заявок на отримання Меморіальної стипендії імені Біжана Шаропова.

Громадська організація «Асоціація випускників КМА» оголосила про відкриття прийому заявок на отримання Меморіальної стипендії ім. Б. Шаропова.

До участі у конкурсі запрошують здобувачів PhD за спеціальністю «Біологія» факультету природничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» та аспірантів Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України.

Стипендія покриває стажування в найкращих світових лабораторіях для вивчення найсучасніших наукових методів досліджень у сфері наукових інтересів лауреатів. Важливим критерієм є поліпшення наукового середовища в Україні, тому стипендіати зобов'язані закінчити PhD-програму в Україні й навчати колег нових методів.

Стипендія покриває транспортні витрати, проживання, а також супутні витрати (добові). Розмір стипендії визначатиметься щороку відповідно до кошторису на поїздку. У 2023 р. розмір стипендійного фонду становить 15 тис. євро.

Перелік матеріалів, необхідних для участі в конкурсі:

- заявка у формі мотиваційного листа на участь у конкурсі в межах Стипендійної програми (англійською мовою);
- опис проекту (має містити короткий опис і план дослідження, а також інформацію про лабораторію та науковий метод, бажаний до вивчення або вдосконалення, й очікувані результати від стажування) (2 сторінки А4, Times New Roman 12, інтервал 1) (англійською мовою);
- резюме (CV) англійською мовою;
- довідка про навчання кандидата у НаУКМА або інституті;
- рекомендаційний лист від наукового керівника або професора НаУКМА чи завідувача відділу інституту (у форматі pdf);
- копії документів на підтвердження статусу учасника бойових дій, служби в підрозділах Сил оборони та безпеки України або опис волонтерської діяльності, зокрема спрямованої на підтримку Сил безпеки й оборони України, в довільній формі (за наявності);
- лист-запрошення на стажування від закордонної лабораторії (за наявності).

Кінцевий термін прийому заявок – 30 листопада 2023 р.

Переможця оголосять 5 січня 2024 р. (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 3.10).

Астрономія і космічна наука

«Астроосінь у Голосієві» – традиційне святкування відбудеться 23–26 жовтня 2023 р.

Програма заходів

23 жовтня

10:00–12:00 Конференція «Дослідження планет та пошук життя поза межами Землі» (Інститут молекулярної біології та генетики (ІМБГ) НАН України).

12:00–14:00 Перерва на чай / каву та неформальні зустрічі.

14:00–16:00 Продовження Конференції. Секція «Астробіологія».

24 жовтня

Продовження конференції в ІМБГ НАН України та обговорення умов міжнародної співпраці.

25 жовтня

10:00–12:30 Конференція «Дослідження планет та пошук життя поза межами Землі» (Головна астрономічна обсерваторія (ГАО) НАН України).

12:30–14:00 Перерва на чай / каву.

14:00–16:00 Розширене засідання ради Української астрономічної асоціації: «Нове знання в астрономії: внесок України за роки незалежності. Презентація результатів світового рівня».

16:00–18:00 «Голосіївські забаганки» (дискусії у вільному форматі).

26 жовтня

10:00–13:00 Продовження конференції в ГАО НАН України. Обговорення та прийняття рішення (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 13.10).*

Міжнародне співробітництво

Міжнародний консорціум за участі Інституту проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України переміг у конкурсі «HORIZON-CL3-2022-DRS-01-02: Підвищена підготовленість та управління НІЛР-подіями або несподіваними подіями»

Інститут проблем моделювання в енергетиці ім. Г. Є. Пухова НАН України у партнерстві з 13 компаніями з країн Європи та США здобув перемогу в конкурсі «Підвищена підготовленість та управління НІЛР-подіями або несподіваними подіями» рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа». Спільна дослідницько-інноваційна пропозиція «Агностичне управління ризиками для НІЛР подій» (AGILE) отримала від Єврокомісії схвалення на фінансування та реалізацію.

Проект тривалістю 48 місяців стартував першого жовтня 2023 р. Загальний бюджет проекту становить понад 4,5 млн євро. У межах реалізації проекту AGILE планується розробити, створити та застосовувати цілісну методологічну базу та практичні інструменти для розуміння, оцінки, управління та звітування про події з низькою ймовірністю та високим впливом (НІЛР) з погляду системного ризику та стійкості. Проект інтегруватиме широкий спектр відомих та інноваційних методологій у нову методологію мультисекторального стрес-тестування для кращої протидії ризикам та підвищення стійкості. При цьому проект спрямовано на покращення: розуміння (Теорія системи, Горизонтальне мислення, Стратегічне прогнозування, Машинне навчання), прогнозування (Побудова сценаріїв та настільні вправи, Багатоступеневий аналіз рішень, Машинне навчання) та управління (Оцінка стійкості, стратегічний розвиток потенціалу навчання).

Ці підходи та послуги розроблятимуться спільно через міждисциплінарний консорціум дослідницьких організацій, недержавних структур, малих та середніх підприємств, служб надзвичайних ситуацій і місцевих та регіональних органів влади (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 10.10).*

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

В. Горовий, доктор іст. наук, заст. гендиректора НБУВ

Електронні інформаційні ресурси в суспільних трансформаціях

У статті розглядаються якісно нові характерні особливості, яких набула суспільна інформаційна сфера із впровадженням електронних інформаційних технологій. Зростаючі обсяги продукованої суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, щодалі глибше проникнення нової інформації в соціальну структуру суспільства та розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства.

Електронні технології за цих обставин прийшли і в бібліотечні установи. З одного боку, вони дали відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної справи, що пов'язані з удосконаленням обслуговування читачів безпосередньо в бібліотеках. З другого – сприяли розширенню кола користувачів за межами бібліотеки через електронні засоби зв'язку. Посилення попиту на інформацію за межами традиційного читацького кола бібліотек у середовищі бізнесу, політики, владних структур, у процесі активізації всієї системи соціальних структур у рамках розвитку громадянського суспільства помітно розвиває і оновлює функції бібліотек.

Ключові слова: бібліотечні інформаційні фонди, національний інформаційний простір, інформатизація, інформаційні обміни, інтелектуалізація інфосфери, управління інформаційними процесами, суспільна свідомість, загрози уніфікації, система інформаційних зв'язків.

Постановка проблеми. Електронні інформаційні технології внесли революційні зміни в організацію інформаційних процесів у суспільній практиці, сприяли вдосконаленню взаємозв'язків, піднесенню продуктивності глобального і національних інформаційних комплексів, у тому числі й за рахунок розвитку інформатизації, а через це і збагачення творчого потенціалу суспільства, створили умови для зближення інформаційних ресурсів розвитку безпосередньо із суспільною діяльністю.

У сучасній суспільній практиці назріває потреба усвідомлення значення цих процесів, перспектив їх розвитку в контексті активізації бібліотечних установ як джерела суспільної пам'яті, розвитку суспільної самосвідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне суспільство розвивається на основі електронних інформаційних технологій. Специфіку цього винятково складного періоду в цивілізаційному вимірі розглядали Д. Белл, В. Іноземцев та ін. Важливе значення при дослідженні теми статті мали висловлені цими дослідниками думки про вплив електронних інформаційних технологій на закономірності суспільного розвитку. Діяльність у сфері цих технологій у передових країнах світу вже приносить вагомі економічні результати. Це свідчить про те, що початковий етап розвитку цих технологій на загальносуспільному рівні вже пройдено. І. Кастельс, Е. Тоффлер ще на початку нинішнього тисячоліття аналізували перші результати і можливості інтернет-технологій для розв'язання актуальних соціально-економічних проблем.

І сьогодні набувають зростаючого значення питання ефективного використання уже напрацьованих суспільством ресурсів, організації роботи щодо вироблення форм і методів якісного управління інформаційними ресурсами, зростання рівня суспільної самосвідомості, максимально якісного

нового інфотворення відповідно до потреб суспільства, ефективне співробітництво національного інформаційного комплексу з глобальним, що, безперечно, забезпечить подальший прогрес людства. Важливими для розуміння перспектив суспільного розвитку є також прогностичні орієнтири про ноосферні перспективи людства, розроблені М. Моїсеєвим. Корисним для цієї роботи є також колективне монографічне дослідження творчого колективу під керівництвом академіка О. Онищенка, у якому розглядаються сучасні уявлення про національний інформаційний комплекс, його структуру та можливості співробітництва з глобальним інформаційним комплексом.

Водночас сучасний технологічний прогрес вносить нові корективи в організацію інформаційної сфери суспільства. Серед них і згадана в цій статті зростаюча суспільна проблема, пов'язана з необхідністю активізації системи бібліотечних установ як інформаційної основи суспільної пам'яті як бази для розвитку суспільної свідомості.

Виклад матеріалу. Розвиток електронних інформаційних технологій є закономірним етапом у процесі суспільної еволюції. Він спричинений ускладненням перетворювальної діяльності людства в умовах, коли екстенсивні можливості використання природних ресурсів для забезпечення його розвитку і протистояння викликам навколишнього середовища вичерпуються. Джерела подальшого одержання енергетичного ресурсу розвитку містяться в розробці усе складніших технологій обробки й використання первинних ресурсів. Для свого розвитку і застосування ці технології потребують більш складної інформаційної основи, зростання інформаційних обмінів, що й зумовлює стрімкий розвиток електронних інформаційних технологій. Ці технології стали характерною ознакою нового, постіндустріального етапу розвитку людства.

На нинішньому етапі суспільного розвитку електронні інформаційні технології проникають у всі сфери людського життя, стають його основною комунікацією. Відбувається інтенсифікація цих обмінів та зростають вимоги до якісних параметрів змістовної інформації в системі спілкування. Цей процес зумовлюється, по-перше, тим, що, обслуговуючи чимраз складніші технології, інформація стрімко наближається до практичної діяльності. По-друге, у системі використовуваних технологій дедалі більшої ваги набувають складні види діяльності. Адже «першою і найпростішою характеристикою постіндустріального суспільства є те, що більша частина робочої сили вже не зайнята в сільському господарстві і обробній промисловості, а зосереджена в сфері послуг, до яких належить торгівля, фінанси, транспорт, охорона здоров'я, індустрія розваг, а також сфери науки, освіти і управління» [1].

Звертає на себе увагу той факт, що віднесення науки до сфери послуг було правомірним на кінець минулого століття. Однак зі становленням постіндустріального, інформаційного етапу суспільного розвитку така правомірність дедалі частіше піддається сумніву. Д. Белл зауважує, що «інформація може виступати основним виробничим ресурсом постіндустріального суспільства...» [2]. При аналізі значення еволюції

електронних ІТ цю думку розвиває М. Кастельс: «Нова економіка, яку очолює Інтернет-бізнес, не є онлайнною економікою, вона є економікою, яку рухають інформаційні технології» [3, с. 99].

Ускладнення системи інформаційних зв'язків у сучасному суспільстві зумовлюється тим, що «природа вводить в дію все нові й нові принципи відбору зі свого арсеналу. ...Ускладнення організації нашого світу означає, по суті, все більш глибоке використання потенціальних можливостей Природи, всього того, що заготовлено нею про запас при народженні Всесвіту» [4, с. 90].

Треба зазначити, що реалізація дедалі глибших і складніших шарів у структурі цього потенціалу вимагає зростання творчого ресурсу суспільства. І ця суспільна потреба реалізується через розвиток процесу глобальної інформатизації, долучення до використання наявних у суспільстві інформаційних ресурсів і нового інфотворення всієї соціально активної частини суспільства.

Водночас електронні інформаційні технології створюють нові можливості для «поліпшення зв'язків між людьми, обміну інформацією між “локальними інтелектами”, розвитку колективного мислення, до незвичайного прискорення пізнання, накопичення і використання знання» [4, с. 209].

Характерною особливістю сучасності є те, що до активної участі в інформаційних процесах у дуже стислі строки долучилися широкі маси суспільства, які здебільшого не мають відповідного рівня підготовки для участі в суспільно корисній інформаційній діяльності. Для значної частини учасників інформаційних обмінів самовираження в інтернеті поки що є значущим як соціальний процес, що приносить задоволення від невимушеного спілкування, обміну думками та розвагами. І тому сьогодні інформаційний простір перевантажений випадковою, низькоякісною інформацією, що ускладнює використання якісних суспільно значущих ресурсів. При цьому в останні роки з розвитком загальносуспільної системи соціальних інформаційних комунікацій в Україні ми спостерігаємо характерний процес самоорганізації вітчизняного інформаційного простору в напрямі формування системи соціальних інформаційних мереж. Як зауважував М. Кастельс, «...онлайн-мережі стають формами “соціалізованих спільнот”, тобто формами комунікабельності, побудованими навколо специфічних інтересів...» [3, с. 132]. У цьому випадку дослідник зміг зафіксувати початковий прояв нового етапу соціального розвитку, характерного саме для інформаційного суспільства з його глобальною інформатизацією, проявом можливостей для реалізації творчих здібностей членів суспільства і формуванням соціальних структур на базі реалізації творчих інтересів.

Слід зауважити, що в умовах розвитку глобальних інформаційних процесів «подібно генетичній різноманітності, різноманітність національна – це захист популяції *Homo sapiens* від випадкових мінливостей долі» [4,

с. 230], у цьому контексті додамо – від загроз уніфікації при прискореному розвитку глобального інформаційного простору. Захист націй від негативних інформаційних впливів в умовах глобальних трансформацій сучасності відбувається зі зростанням значення національно окреслених інформаційних комплексів. Вони складаються з наукових та інших інформативних структур, державних та громадських інформаційних центрів, а також об'єднання вертикальних і горизонтальних інформаційних комунікацій у єдиній системі, об'єднаній на базі національних інтересів, що є інструментом національного розвитку в умовах інформаційного суспільства [5, с. 20]. Ці національні інформаційні об'єднання можуть забезпечувати перспективи загальноцивілізаційного прогресу в межах міжнародного співробітництва, спільно збагачуючи глобальний інформаційний комплекс кращими зразками нового знання. Водночас для прогресу людства важливим є ефективне використання спільних знань націями і державами в межах власного розвитку.

Удосконалення новітніх електронних засобів сприяє розвитку суспільної свідомості. При цьому створюються можливості для зростання свідомого чинника у використанні інфосфери. Інформаційний комплекс якраз і є основним інструментом цього процесу. Впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства з розвитком масової інформатизації стимулювало зростання творчого потенціалу і, відповідно, вдосконалювало процеси еволюції суспільної свідомості. Останнє є дуже важливим у забезпеченні адекватних темпів реагування на зростаюче число суспільних викликів. Тут принагідно зазначимо, що система бібліотечних установ традиційно є інформаційною основою суспільної пам'яті. Однак в умовах розвитку постіндустріальної спільноти бібліотеки як суспільні утворення, що функціонують безпосередньо в інфосфері суспільства, мають відігравати зростаючу роль у роботі з масивами інформації, що стає, як зазначалося вище, продуктивною силою суспільства.

У цьому контексті доречно буде згадати, що Україна, на відміну від західних країн, має суттєву потенційну перевагу у використанні інформаційних ресурсів глобального інформаційного простору: з часів соціалізму в ній залишилася потужна бібліотечна система державного підпорядкування, що охоплювала всі категорії населення та у якій працювали переважно професійні бібліотечні працівники. Цей потенціал може бути продуктивно використаний і тепер за умови модернізації відповідно до сучасних вимог.

До традиційних функцій бібліотечної діяльності сьогодні додається роль посередника між користувачем і глобальним світом інформації загалом. Створення бібліотечних консорціумів дає змогу вирішувати питання комплексного використання бібліотечних фондів для обслуговування широкого кола користувачів. Свою діяльність бібліотеки мають спрямувати на те, щоб навчити абонентів чітко орієнтуватися в стрімко зростаючих масивах електронних повідомлень. Розвиток міжнародного інформаційного

співробітництва піднімає роль бібліотек у моніторингу міжнародних інформаційних масивів, формуванні попиту та підготовці інформаційних продуктів для реалізації закордоном.

Як показує практика, бібліотеки можуть надавати суттєву допомогу в протистоянні інфільтрації ворожої, часто шкідливої, або ж просто непридатної для використання зарубіжної інформації в інформаційний простір України.

Зростаюче значення інформації в усіх сферах життєдіяльності людини вимагає вдосконалення бібліотечної роботи з підготовки інформаційних ресурсів. Для цього на базі власних бібліотечних фондів, актуальних зразків національного інформованості та відбору необхідних ресурсів глобального інформаційного комплексу формуються збалансовані тематичні пакети інформації, необхідної для реалізації планів і завдань подальшого суспільного розвитку. Такі інформаційно-аналітичні пакети, на відміну від ситуативного використання інтернет-інформації користувачем, від традиційного використання спеціальної літератури відрізняється тим, що в них закладаються кращі напрацювання з конкретної тематики з бібліотечних фондів, враховуються результати національного інформованості та найновіші напрацювання в глобальному інформаційному просторі. Таким чином, інформаційний ресурс у поєднанні як традиційних підходів, так і новизни сприяє запобіганню помилок і стає якісною інформаційною основою для практичного застосування.

Зростання ролі бібліотек у громадському житті також пов'язано і з удосконаленням управління інформаційними процесами. У структурі національного інформаційного комплексу основні напрями розвитку суспільно значимої інформації визначаються державними органами. Найважливіші орієнтири їх реалізації розробляються відповідними державними і науковими установами та громадськими інформаційними центрами, бізнес-структурами, що співпрацюють з ними.

Вектори суспільного розвитку в інформаційному просторі поширюються через інформаційні комунікації, насамперед стратегічні. Адже саме вони забезпечують «скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави» [6]. Стратегічні комунікації, разом із регіональними та місцевими, становлять скелетну систему інформаційних обмінів у межах національного інформаційного простору. Ця система безпосередньо наближена до реальної практичної діяльності, однак здатна і оперативно забезпечувати виробництво нової інформації. Присутність бібліотек, насамперед наукових, тісно пов'язаних з академічною наукою, у соціальних інформаційних комунікаціях сприяє поліпшенню наповнення цих комунікацій якісною науковою, науково-популярною інформацією, збагаченню суспільної свідомості здобутками науки. З розвитком новітніх електронних засобів цей процес стає

дедалі ефективнішим механізмом керування інформаційними обмінами. Для сучасного етапу розвитку інформатизації, що характеризується постійно зростаючим числом джерел суспільного інформування і розширенням попиту на інформаційний ресурс – це є вкрай важливим.

Таким чином, впровадження електронних інформаційних технологій в інфосферу суспільства сприяє її інтелектуалізації, що є обов'язковою умовою не лише виживання, а й подальшого розвитку людства на шляху до «променевої трансформації» (за висловом К. Ціолковського). І бібліотеки в цьому процесі, будучи носієм суспільної пам'яті, вже відіграють і відіграватимуть у майбутньому дуже помітну роль. Зауважимо, що ця роль потребує суспільної підтримки. Розуміння ж цього процесу має прийти якомога швидше, щоб забезпечити цей прогрес.

Список бібліографічних посилань

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / пер. с англ. М. : Academia, 1999. С. 169.
2. Иноземцев В. Л. Постиндустриальный мир Даниела Белла. М. : Academia, 1999. X LI.
3. Кастельс М. Интернет-галактика. Київ : Ваклер. 2007. 304 с.
4. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. М. : Мол. гвардия, 1990. 351 с.
5. Національний інформаційний комплекс і його роль у глобальному інформаційному просторі : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін. ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 217 с.
6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015. *Верховна Рада України: офіц. вебсайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>